

BIBLIOGRAFIE

I. BRONNEN

1. ARCHIVALISCHE BRONNEN

1A. ONUITGEGEVEN ARCHIVALISCHE BRONNEN

Anderlecht, Rijksarchief (RA Anderlecht)

Kerkelijk archief
Nrs 24261, 29118, 29119.

Kerkelijk archief, Archieven van St.-Goedele
Nrs 10956, 10957.

Toegang 47 (T 47, **Cardoen 1903**)
Nrs 29, 222, 589 t/m 591, 616, 619, 740, 743, 744, 775 t/m 777, 955, 1012, 1013, 1015, 1032, 1033, 1035, 1036, 1038.

Antwerpen, Archief van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Antwerpen (AKASKA)

Archief van het Oud Sint-Lucasgild en van de Oude Koninklijke Academie van Antwerpen, nr. 291 (15).
Modern Archief, bundels C 958 (Creytens Julien).

Antwerpen, Archief Museum Vleeshuis VHA 1. INK. 4.

Antwerpen, Archief van het OCMW
Doos Museum, Inventarissen, 1847/A; 1872/A.
GH 129.
KH 175, 176, 197, 864.

Antwerpen, Bisschoppelijk Archief (BAA)
Kerkarchief St.-Jacob (ASJ), nrs 348, 349 (*Turfdragers*), BR.8 (367) (*Venerabelkapel*).

Antwerpen, Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience (voorheen “Stadsbibliotheek”)
Nrs B 10468 [C2-522 b] (*Register der inschrijvingen in de Sodaliteit der meerderjarige jongmans onder den titel Geboorte van O.-L.-Vrouwe, te Antwerpen*), 1608-1772); B 17112 (ms. Verachter, *Histoire monétaire de la ville et du marquisat d’Anvers prouvée par les documents et illustrée par les gravures*, 1837-1853).

Antwerpen, Provinciearchief (PAA)
Doos DCE 2005-1490, 37.

Antwerpen, Stadsarchief (SAA)

Ancien Régime Archief

Charters (CH)

Nr. 58 (6 december 1306).

Gilden en Ambachten (GA)

Barbiërs en Chirurgijns, nrs 4077, 4078, 4080.

Brouwers, nrs 4440, 4910, 4912, 4934, 5145, 5294.

Kuipers, nr. 4189.

Medicijnen: Collegium Medicum, nr. 4513.

Schoolmeesters, nrs 4529, 4530.

Timmerlieden, nrs 4341, 4342, 4343, 4344.

Gewapende gilden (algemeen), nrs 4612, 4614, 4615, 4616, 4617, 4618.

Oude Voetboog, nrs 4624, 4626, 4628, 4629, 4632, 4671.

Oude Handboog, nrs 4638, 4640.

Jonge Voetboog, nrs 4633, 4637.

Jonge Handboog, nrs 4643, 4645, 4646, 4648, 4649, 4654, 4655, 4656.

Kolveniers, nrs 4666, 4667, 4668.

Schermers, nrs 4657, 4658, 4659.

Kerkelijke en caritatieve instellingen (KK)

Nrs 436, 1847, 2106.

Notariaat (N)

Nrs 494 (Jan Baptist Claus), 528 (Nicolaes Claeys, alias Van Loemele), 609 (Egidius Cornelissens), 806 (Antoon de Costere), 1117 (Jacob de Vos), 1175 (Adriaan de Witte), 1739 (Pieter Gerardi), 1908 (Jan Frans Haecx), 2300 (Dirk Ketgen), 2715 (Peter Ockers), 3154 (Jacob Thomas), 3167 (Jan Baptist Thomas), 3482 (Bartholomeus van den Berghe), 3866 (Bartholomeus Van der Linden), 3954 (Peter van de Velde), 4348 (Frans van Oudenhoven).

Privilegiekamer (PK)

Nrs 171 t/m 173 (MF. 401 t/m 403 K) (Jacobus Van der Sanden, Oud Konst-Toneel van Antwerpen, of Historische Denkschriften op de Academische Instellingen, de vermaerdste Konstenaeren, en Oeffeningen der Nederduytsche Rhetoryke in de Belgische Provintien, 3 dln, Antwerpen, [1771]); 591 (Collegiaal actenboek, 1663-1666); 701 (Rekwestboek 1611-1612); 703 (Rekwestboek 1612-1613); 1643 (Blijde Inkomsten – Landvoogden 1507-1794); 1645 (Blijde Inkomsten – Blijde Inkomst van Maria Anna van Oostenrijk en Karel van Lorreinen, gouverneurs-generaal der Nederlanden, 23 maart 1744); 2194 (Inventaris oud stadhuis, 01-10-1571); 2624 (Munters en munt. Varia (1291)-1798); 2920 (Nota's [Léon] de Burbure, 1); 2957 (ms. Frédéric Verachter, *Histoire monétaire de la ville d'Anvers ancien Chef-lieu Du marquisât du St. Empire prouvée par les monuments*, 1855); 3211 (Nota's betreffende goud- en zilversmeden (alfabetisch), ca. 1860-1930); 3218 (Historische handschriften Verachter, dl. E.n); 3357 (Nota's Van den Branden: Schilderijen, Koninklijke Academie voor Schone Kunsten); 3579 (kopies Nota's Van den Branden: Antwerpse kunstenaars).

Rekenkamer (R)

Nrs 1097, 1098, 1690, 1690bis, 1695, 1848.

Schepenregisters (SR)
Nr. 845 (Schepenregister 1674).

Tresorijkamer (T)
Nr. 21.

Vierschaar (V)
Nrs 299, 1134.

Modern Archief

Modern Archief (MA)
Nrs 240/3i (Musée d'Antiquités et d'Archéologie d'Anvers. Commission directrice. Procès-Verbaux des Séances), 240/3c1(A) (Musée d'Antiquités et d'Archéologie d'Anvers), 2278 (Museum voor Schone Kunsten, Inventarislijst), 3523/65 (Stadsrekeningen, 1859), 3526/19 (Journaal en kasboek, 1857-60), 3527/22 (Grootboeken der uitgaven, 1859), 3529/10 (Kasboek, 1859).

Modern Archief – Collegiale Besluiten (MA-CBS-A)
Nr. 17.

Modern Archief – Gemeenteraden (MA-GR-L)
Nrs 1, 3, 5-6, 9-10, 13-14, 17-18, 21-22, 25-26, 27-28, 29-30, 31-32.

Modern Archief – Mandaten (MA-MAN)
Nr. 268 (Mandaten 1858, Titel 2, hoofdstukken 15-16 en Mandaten 1859, Titel 2, Hoofdstuk 1).

Iconografie

Plannen, tekeningen en prenten. Gebouwen en infrastructuur (16de – 20ste eeuw) (ICO)
Nrs 4/27 (Stadswaag), 4/80 h (Munt).

Averbode, Archief Abdij Averbode
Tableaux de l'abbaye d'Averbode (ms.), 1910.

Brussel, Archief van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België (AKMSKB)
FM, B6 / 1-7; B6 / 19; B 17 / 36; B30 / 419 / 1.
FM, III, C24/239.

Brussel, Archief van het OCMW (AOCMW Brussel)

Algemene zaken enz. (C)
Nrs 271, 308.

Enfants trouvés et abandonnés / Vondelingen (ETA)
Nrs 608, 609.

Hospices / Godshuizen (H)

Nrs 655, 748.

Suprême charité

Nrs 1¹, 2², 23, 102³.

Bundels

“Commission des Hospices civils, Administration des établissements”; “Infirmerie”.

Dossiers

“Musée – Ventes”; nr. 218-2; nr. 5125; “Œuvres d’art. Restaurations et entretien. An XIII [september 1804] à 1929”.

Inventaire I.1.

Brussel, Archief van de Stad Brussel (ASB)

*Oud archief*⁴

Lias nrs 412, 697, 721, 723, 790.

Nrs 817-818, 1230, 1294, 1392, 1438, 1456, 1459, 1492, 1499, 1669, 3356, 3358.

Archives diverses (Diverse archieven)

Nr. 169 ([G. Gérard], *Notice des peintres, sculpteurs etc. natifs de Bruxelles, avec la liste de leurs principaux ouvrages*, en [Idem], *Notice des peintres flamands dont les tableaux sont dans le Musée de Bruxelles*, [ca. 1810]).

Modern archief

Instruction publique (IP)

Nrs 106/10, 30, 49; 107; 2560, Beaux-Arts 3.

Travaux publics (TP)

Nrs 7249, 7250.

Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België (KB)

Fonds Houwaert – de Grez, nrs. II 6520, 6534, 6608.

Brussel, Pastorij O.-L.-Vrouw ten Zavelkerk

Dozen FQ – FRP (Boîte 1 (14de – 16de eeuw), 2 (17de eeuw) en 3 (18de eeuw)); FQ.Peintures.

¹ Is het vroegere nr. B 1 (Bienfaisance/Weldadigheid).

² Is het vroegere nr. B 15 (Bienfaisance/Weldadigheid).

³ Is het vroegere nr. B 102 (Bienfaisance/Weldadigheid).

⁴ Heel onlangs is in het ASB de benaming “Oud archief” omgezet tot “Historisch archief” (HA), cf. Frédéric Boquet, ‘Verzameling van het Historisch Archief’, *Gids van het Archief van de Stad Brussel*, Brussel, 2010-2011 (geraadpleegd op archieff.brussel.be, 22-09-2011). Vermits ik hiervan pas kennis heb genomen toen ik de talrijke archivalische referenties al had verwerkt en bovendien korte tijd vóór ik de redactie van mijn proefschrift afsloot, was het mij niet meer mogelijk deze benaming in de nu voorliggende tekst aan te passen.

Leuven, Museum M

Tableau général des objets d'art qui se trouvent en cette ville, 13-10-1825, (samengesteld door de *Commission pour la Conservation des objets d'art en la Ville de Louvain nommée par arrêté du Collège des Bourgmestres et Echevins de la dite ville en date du 27 août 1824*) – ms., in kopie.

Province de Brabant. Commune de Louvain. Tableau indiquant les Tableaux, Sculptures et autres Articles d'art, existant à Louvain en 1847 – ms., in kopie.

Leuven, Rijksarchief Leuven (RAL)

Bourguignon (**Bourguignon 1933**), nr. 1751.

Toegang 630 (T 630, **Callewier 2005**)
Nrs 320, 327, 719, 720, 724, 725.

Leuven, Stadsarchief (SAL)

Archieffonds Cuvelier (**Cuvelier 1929**), nrs 87, 136, 137, 335, 336, 429, 463, 464, 467, 526, 574, 3813, 5324, 5325, 11128 t/m 11130, 11582.

Mechelen, Stadsarchief (SAM)

Oud Archief

E Vijf Gilden, S I, 1; S I, 2; S II, 1-2.
D E Oude Voetboog, S I, 1; S I, 4; S II, 1-4.
E Kolveniers, S I, 1; S I, 2; S II, 1.
E Schermers, S I, 1; II, 1.
Kleermakers, nr. 10.
Kordewagenaars, nrs 2, 6, 8.
Vettewariërs, nrs 1, 2.
Notariaat 1304.

Modern Archief

Nrs 4657, 4658.
Secretariaatsarchief, vak 29 "Private zaken": 1894; vak 52 "Diversen": 1894; vak 72 "Beaux arts - musée": 1853, 1894, 1913; vak 73 "Academie voor Schone Kunsten": 1894.
Verzameling Berlemont, kaft nr. 97.

1B. UITGEGEVEN ARCHIVALISCHE BRONNEN

Duverger, Erik, *Antwerpse kunstinventarissen uit de zeventiende eeuw*, *Fontes Historiae Artis Neerlandicae*. Bronnen voor de kunstgeschiedenis van de Nederlanden, 13 dln, Brussel, 1984-2004.

Pergameni

Pergameni, Charles, *Les archives historiques de la ville de Bruxelles. Notices et inventaires*, Brussel, s.d. [na 1931].

Placcaerten, Ordonnantien, Landt-Charters, Privilegien ende Instructien By de Princen van dese Nederlanden uytgegeven, geaccordeert, ende verleent ende inde voorgaende vyf Placcaert-Boecken niet begrepen., uitg. door Simon t'Serstevens, Brussel, 1724.

SAA, MA 86953

Ville d'Anvers. Tableau synoptique présentant les résultats du Compte rendu par le Receveur de la Ville d'Anvers, de sa gestion financière pour l'exercice 1858, Tel qu'il a été arrêté par le Conseil Communal en sa séance du 19 Novembre 1859, Antwerpen, 1859.

2. VERHALENDE BRONNEN

2A. ONUITGEGEVEN VERHALENDE BRONNEN

Antwerpen, Stadsarchief (SAA)

Van der Sanden 1771

Privilegiekamer (PK) 171-173bis: Van der Sanden, Jacobus, *Oud Konst-Toneel van Antwerpen, of Historische Denkschriften op de Academische Instellingen, de vermaerdeste Konstenaeren, en Oeffeningen der Nederduytsche Rhetoryke in de Belgische Provintien*, 3 dln, Antwerpen, [1771].

Brussel, Koninklijke Bibliotheek (KB)

Anecdotes 1775

Hs. 5737: *Anecdotes Pittoresques ou Nouvelle Description des Eglises, etc. D'Anvers, Ainsique Des Monuments de Peinture, de Sculpture et D'architecture qu'on y trouve encore ; Le tout Examiné sur les Lieux, et remis Dans un Meilleur Ordre, Anno 1775* [met latere toevoegingen].

2B. UITGEGEVEN VERHALENDE BRONNEN

Almanach 1757

Almanach nouveau pour l'année M.DCC.LVII. ou le Guide Fidel, tant des etrangers que domiciliés dans la ville de Bruxelles capitale du Duché de Brabant : contenant une description de laditte ville tant ancienne que moderne, Brussel, 1757.

An accurate description of the principal beauties in Painting and Sculpture, belonging to the several Churches, Convents, etc. in and about Antwerp, Londen, 1765.

Basilica Bruxellensis sive Monumenta antiqua, inscriptiones, et coenotaphia aedis Dd. Michaeli Archangelo, et Gudilae Virgini sacrae, Amsterdam, 1677.

Bellori, Giovanni Pietro, *Le vite de' pittori, scultori ed architetti moderni*, Rome, 1672.

Berbie 1765

Beschryvinge der bijzonderste werken van de schilder-konste, ende beëldhouwerye, Nu ter tyd zynde in de Kerken, Kloosters, ende openbaere plaetsen der stad Antwerpen, in 't licht gegeëven tot profyt der Reyzers. Op nieuws, Overzien, Verbetert, ende Vermeerdert, uitg. door Gerardus Berbie, Antwerpen, 1765.

Berbie 1774

Beschryvinge der bijzonderste werken van de schilder-konste, ende beëldhouwerye, Nu ter tyd zynde in de Kerken, Kloosters, ende openbaere plaetsen der stad Antwerpen, in 't licht gegeëven tot profyt der Reyzers. Op nieuws, Overzien, Verbetert, ende Vermeerdert, uitg. door Gerardus Berbie, Antwerpen, [1774].

De Bie 1662

Bie, Cornelis De, *Het gulden cabinet vande edele vry schilder-const*, Antwerpen, 1662.

Bullart 1682

Bullart, Isaac, *Academie des Sciences et des Arts*, 2, Amsterdam, 1682.

De Roveroy 1775

Chronyke van Antwerpen, vervattende, de Bekeeringe ende Voortgang in de Waere Catholyke Religie ... met alle het Gedenkweerdigste tot den Jaere 1775, uitg. door Joannes Godefridus Josephus de Roveroy, Antwerpen, 1775.

Derival 1782

Derival de Gomicourt, *Le voyageur dans les Pays-Bas Autrichiens ou lettres sur l'état actuel de ce pays*, 6 dln, Amsterdam, 1782-1783.

Descamps 1753-1763

Descamps, Jean Baptiste, *La vie des peintres flamands, allemands et hollandois, avec des portraits Gravés en Taille-douce, une indication de leurs principaux Ouvrages, et des Réflexions sur leurs différentes manieres*, 4 dln, Parijs, 1753-1763.

Descamps 1769

Descamps, Jean Baptiste, *Voyage pittoresque de la Flandre et du Brabant, Avec des Réflexions relativement aux Arts et quelques Gravures*, Parijs, 1769.

Descamps 1772

[Descamps, Jean Baptiste], *Méthode curieux et facile pour la connaissance des tableaux et sculptures, Par qui ils sont faits, avec l'explication du sujet qu'ils représentent, pour la Flandre et Brabant ; et la Vie des plusieurs Peintres Flamands, Rubens, Van Dyck, de Crayer, et plusieurs autres*, Amsterdam, 1772.

Descamps 1792

Descamps, Jean Baptiste, *Voyage pittoresque de la Flandre et du Brabant*, verbeterde uitg., Parijs, 1792.

Du Jardin 1789

Description de la ville de Bruxelles, enrichie du plan de la ville et de perspectives, uitg. door [Du Jardin], Brussel, 1789.

Berbie 1785

Description des principaux ouvrages de peinture et sculpture ; actuellement existans Dans les Eglises, Couvens, et lieux Publics de la Ville d'Anvers, 5de verb. uitg. door Gerardus Berbie, Antwerpen, [1785 ?].

Description 1779

Description des Tableaux, Sculptures et autres curiosités, Qui se trouvent dans la Ville de Bruxelles ; A l'usage des Amateurs, Brussel, 1779.

Dezallier d'Argenville 1752

[Dezallier d'Argenville, A. J.], *Abrégé de la vie des plus fameux peintres, avec leurs portraits gravés en taille douce*, 3, Parijs, 1752.

Beschryvinge 1751

Duverger, Erik en Lori van Biervliet, *Beschryvinge. Een eerste Nederlandstalige gids voor kunstminnaars in Brabant en Vlaanderen (1751-1753). Inleiding en tekst*, Facultés universitaires Saint-Louis. Studiecentrum 18de-eeuwse Zuidnederlandse Letterkunde, Cahier 17, Brussel, 1998.⁵

Elsum 1700

Elsum, John, *Epigrams upon the Paintings of the Most Eminent Masters, Antient and Modern with reflexions upon the several schools of painting*, Londen, 1700.

Guicciardini, Ludovico, *Beschryvinghe van alle de Neder-landen; anderssins ghenoeemt Neder-Duytslandt*, Amsterdam, 1612.

Guide des étrangers à Louvain, Leuven, 1852.

Philippe Ville 1820

Guide Des Etrangers dans la ville d'Anvers ou Description succinte De tous les principaux objets d'Art en Peinture, Sculpture, Architecture, etc. Rassemblés dans les Edifices publics, avec tout ce qui y a rapport, uitg. door Philippe Ville, Antwerpen, 1820.

De Monconys 1666

Journal des voyages de monsieur De Monconys, conseiller du roy en ses conseils d'estat & privé, & luitenant criminel au siège presidial de Lyon, publié par ... son Fils, 2, Lyon, 1666.

Kintsschots, L., *Anvers et ses faubourgs, Guide historique et description des monuments*, Brugge, [1894].

Kronyk van de Sodaliteit der Getrouwden te Antwerpen, (1585-1773), uitg. door Théodore Van Leries, Antwerpen, 1862.

Le Grand Théâtre Sacré du Duché de Brabant, Den Haag, 1734.

⁵ Publicatie van een hs. dat wordt bewaard in de Openbare Bibliotheek Brugge, hs. 456, met als titel "Beschrijvinge van de gedenckweirdigste Schilderijen, die te sien sijn in de Kercken van verschijde Steden van Vlaenderen, Brabant &c: Waer by oock gevoeght is op sommige plaetsen de beschrijvinge van de schilderijen, die binnen in de Abdijen, en andere Kloosters, als oock in de Stadtshuysen, Landtshuysen ende Gildehuysen bevonden worden. Opgesteld tot Weghwijser der konstminnende persoonen. 1751. [t/m 1753]". Deze "Beschrijvinge" werd mij vriendelijk gesignaleerd door Dr. Joost Vander Auwera (KMSKB).

Guide fidele 1761

Le Guide fidele, contenant La Description de la Ville de Bruxelles tant Ancienne que Moderne, celle des Faux-Bourgs et de ses huit Chefs-Mayeries, Brussel, 1761.

Mensaert 1763

Mensaert, G. P., *Le peintre amateur et curieux, ou Description générale des Tableaux des plus habiles Maîtres, qui font l'ornement des Eglises, Couvents, Abbayes, Prieurés et Cabinets particuliers dans l'étendue des Pays-Bas Autrichiens*, 2 dln, Brussel, 1763.

Mol, J.B. Van, *Anvers (Guide). Histoire, Institutions, Description des Monuments et Œuvres-d'Art*, Antwerpen, [1874].

Monballieu, Adolf, 'Beschrijvinghe van de besonderste schilderijen die te sien sijn in de kercken van Mechelen', *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 67 (1963): 76-91.⁶

Papebrochius 1845-1848

Papebrochius, Danielus, *Annales Antverpienses ab urbe condita ad annum M.DCC. collecti ex ipsius civitatis monumentis publicis privatisque latinae ac patriae linguae iisque fere manu exaratis auctore Daniele Papebrochio s.J. ad Cod. Ms. ex Bibl. Regia quae vulgo Burgundica vocatur*, uitg. door F.H. Mertens en E. Buschmann, 5 dln, Antwerpen, 1845-1848.

Rombaut 1777

Rombaut, J. A., *Bruxelles illustrée, ou Description chronologique et historique de cette ville, Tant de son Ancienneté, que de son état présent*, 2 dln, Brussel, 1777.

Straelen, Jan Frans Van der, vermeerderd en voortgezet door Jan Baptist Van der Straelen, *De Kronijk van Antwerpen*, 6. 1797-1798, Antwerpen, 1934.

Tessin 1687

Tessin, Osvald, 'Verzeichnuss derer Örther undt Städte, so ich durch passiret, wie ich in Gottes Nahmen A: o: 1687 den 19 Maij bin abgereist von Stockholm...', *Nicodemus Tessin D. Y: s. Studieresor i Danmark, Tyskland, Holland, Frankrike och Italien*, uitg. door Osvald Sirén, Stockholm, 1914: 55-228.

Weyerman, Jakob Campo, *De Levens-beschryvingen der Nederlandsche Konst-Schilders en Konst-Schilderessen, met voorafgaande Aanmerkingen over het Betamelyke en het Wanvoeglyke van de Schilderkonst, benevens een Korte Levensschets der Konstschilders van de Schilder-Akademie in 's Hage*, 4, Dordrecht, 1769.

Wit, Jacobus de, *De kerken van Antwerpen (schilderijen, beeldhouwwerken, geschilderde glasramen, enz., in de XVIIIe eeuw [ca. 1748] beschreven door Jacobus de Wit) met aantekeningen door J. de Bosschere en Grondplannen*, uitg. door J. de Bosschere, Antwerpen - 's Gravenhage, 1910.

⁶ Het gaat om een uittreksel van de Beschrijvinge 1751, die in 1998 integraal werd gepubliceerd door Erik Duverger en Lori van Biervliet, zie aldaar.

II. WERKEN

‘Aanwinst: De maaltijd met de heren van Liere’, *Museum “De Ghulden Roos” museumbulletin*, 1-2 (1997): 1-7.

Adams, Ann Jensen, *Public Faces and Private Identities in Seventeenth-Century Holland. Portraiture and the Production of Community*, Cambridge, 2009.

Adler, Catherine-France, *Eglise Notre-Dame du Sablon à Bruxelles*, onuitg. lic. verh., Brussel (ULB), 1981.

Aîné, Ch., ‘Don Louis de Velasco, notice lue a la séance solennelle du 27 juin 1853’, *Mémoires de la Société Dunkerquoise pour l’encouragement des Sciences, des Lettres et des Arts*, Duinkerken, 1853: 52-70.

Alvin 1901

Alvin, Frédéric, ‘Les anciens Serments d’Arbalétriers & d’Archers de Bruxelles, leurs sceaux, leurs médailles et leurs jetons’, *Revue belge de Numismatique*, 57 (1901) : 24-47.

Augustyn, Beatrijs, ‘Staten van Brabant (14de eeuw-1795)’, *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Brabant en Mechelen tot 1795*, uitg. door R. Van Uytven, C. Bruneel, H. Coppens, e.a., Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Studia, 82, Brussel, 2000: 97-132.

Van Autenboer 1972

Autenboer, Eugeen van, ‘Bijdrage tot de geschiedenis der Kolveniersgilden in het Oude Hertogdom Brabant’, *Taxandria*, 44-46 (1972-74): 3-79.

Van Autenboer 1976

Autenboer, Eugeen Van, ‘Het Concilie van Trente en de kunst in het Mechelse’, *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 79 [1975] (1976): 219-229.

Van Autenboer 1987

Autenboer, Eugeen Van, ‘De schuttersgilden uit het oude hertogdom Brabant en de Contrareformatie’, *Liber Amicorum Dr. J. Scheerder. Tijdingen uit Leuven over de Spaanse Nederlanden, de Leuvense universiteit en Historiografie*, uitg. van de Vereniging Historici Lovanienses, Leuven, 1987: 87-94.

Autenboer, Eugeen Van, *De dekanale Sint-Pieterskerk van Turnhout*, 2de herziene uitg., Turnhout, 1992.

Auwera, Joost Vander, ‘Rubens’ ‘Kroning van de overwinnaar’ te Kassel in het licht van zijn bestemming’, *Rubens and his World. Bijdragen Opgedragen aan Prof. Dr. Ir. R.-A. d’Hulst naar aanleiding van het vijftienvigjarig bestaan van het Nationaal Centrum voor de Plastische Kunsten van de 16de en de 17de Eeuw*, Antwerpen, 1985: 147-155.

Vander Auwera 2006

Auwera, Joost Vander, 'Over het blijvend nut van archivalisch onderzoek voor de kunstgeschiedenis. Drie beknopte gevalstudies', *Liber memorialis Erik Duverger. Bijdragen tot de kunstgeschiedenis van de Nederlanden*, uitg. door Henri Pauwels, André Van den Kerkhove en Leo Wuyts, Wetteren, 2006: 531-556.

Auzas 1968

Auzas, Pierre-Marie, *Hiérosme Francken dit Franco, peintre du roi Henri III et Henri IV*, Brussel, 1968.

Avermaete, Roger, *Merkwaardigheden van de C.O.O. van Antwerpen*, Antwerpen, 1955.

Babina, Natalia, *Masters of World Painting. David Teniers the Younger*, Leningrad, 1989.

Baetens, François, 'Le Serment Royal Saint-Sébastien des Archers de Bruxelles sur perche verticale', *Brabant tourisme*, 5 (1984): 20-23.

Baisier, Claire en Valérie Herremans, 'Altaren en altaaromlijstingen in de zeventiende eeuw', *Reünie 2009* (tent. cat.): 45-53.

Balis, Arnout, 'Antwerpen, voedster der kunsten: haar bijdrage tot de artistieke cultuur van Europa in de 17de eeuw', *Antwerpen verhaal van een metropool 16de – 17de eeuw*, tent. cat., o.l.v. Jan Van der Stock, Antwerpen, Hessenhuis, 1993: 115-127.

Balis, Arnout, 'Van Dyck: Some Problems of Attribution', *Van Dyck 350, Studies in the History of Art*, 46, uitg. door Susan J. Barnes en Arthur K. Wheelock, Washington, 1994: 177-196.

Balis, Arnout, 'Working it out: Design Tools and Procedures in Sixteenth- and Seventeenth-Century Flemish Art', *Concept, Design & Execution in Flemish Painting (1550-1700)*, uitg. door Hans Vlieghe, Arnout Balis en Carl Van de Velde, Turnhout, 2000: 129-151.

Barnes 2004

Barnes, Susan J., Nora De Poorter, Oliver Millar, e.a., *Van Dyck. A Complete Catalogue of the Paintings*, New Haven – Londen, 2004.

Baudouin, Frans, 'Een schenking van APRA aan het Rubenshuis. *Het interieur van de Sint-Carolus Borromeuskerk te Antwerpen*. Een schilderij op marmer van Willem van Ehrenberg', *Antwerpen. Tijdschrift der Stad Antwerpen*, 27, 1 (1981): 7-14.

Baudouin 1989

Baudouin, Frans, 'Iconografie en stijlontwikkeling in de godsdienstige schilderkunst te Antwerpen in de zeventiende eeuw', *Antwerpen in de XVIIe eeuw*, uitg. door Walter Couvreur, Antwerpen, 1989: 329-364.

Baudouin, Frans, 'Van Dyck's last religious commission: an altarpiece for Antwerp cathedral', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 57 (1994): 175-190.

Baudouin, Frans, 'Concept, Design and Execution: The Intervention of the Patron', *Concept, Design & Execution in Flemish Painting (1550-1700)*, uitg. door Hans Vlieghe, Arnout Balis en Carl Van de Velde, Turnhout, 2000: 1-26.

Bautier, Pierre, 'La Peinture au Dix-huitième Siècle', *L'Art en Belgique du Moyen Âge à nos Jours*, uitg. door Paul Fierens, Brussel, [1914]: 383-394.

Bautier, Pierre, 'Les petits maîtres anversois du XVIIIe siècle. Gérard Thomas et Balthasar Van den Bossche', *La Revue de l'Art ancien et moderne*, 46, 258 (1924): 131-138.

'Beaux-Arts et Administration [sic]', *La Belgique communale*, 1847: 698-702.

Beilmann 1990

Beilmann, Mechthild, 'Frans van Mieris d. J., die Regenten des Katharinen- und Cäcilienhospitals', *Nederlandse bijdragen over de portretkunst in de Nederlanden. Portretten uit de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw. Leids Kunsthistorisch Jaarboek*, 8 [1989] (1990): 309-322.

Bergmans, Simone, 'Le triptyque de Viglius d'Aytta de François Pourbus "van die beroerlijke tyden"', *Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis*, 9 (1939): 209-223.

Bets, Pierre Vincent, *Histoire de la ville et des institutions de Tirlemont*, 2 dln, Leuven, 1860-1861.

Blondé, Bruno, "'De plus nouveau et de plus galant.'" Mode en consumptieveranderingen te Antwerpen in de zeventiende en achttiende eeuw', *Provinciale Commissie voor Geschiedenis en Volkskunde*, 12 (jaarboek 2001-2002): 227-229.

Blondé, Bruno en Veerle De Laet, 'Owning Paintings and Changes in Consumer Preferences in the Low Countries, Seventeenth-Eighteenth Centuries', *Mapping Markets for Paintings in Europe 1450-1750*, uitg. door Neil De Marchi en Hans J. Van Miegroet, *Studies in European History (1100-1800)*, 6, uitg. door Marc Boone, Turnhout, 2006: 69-86.

Blondé, Bruno en Ilja Van Damme, 'Een crisis als uitdaging? Kleinhandelsevoluties en verbruiksveranderingen te Antwerpen (ca. 1648-ca. 1748)', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, 4, 1 (2007): 61-88.

Bodart, Didier, *L'oeuvre du graveur Arnold van Westerhout (1651-1725). Essai de catalogue raisonné*, Académie Royale de Belgique. Mémoires de la Classe des Beaux-Arts, 2, 14, 2, Brussel, 1976.

Boes, Erik, *Inventaris van de archieven van de advocaat Hendrik Cornelius Evenepoel en van de notarissen Petrus Josephus Caroly en Edouardus Aegidius Evenepoel en hun familie*, onuitg. GGS[Global Governance Studies]-verh., Brussel (VUB), 2006.

[Bonenfant, Paul], *Les Bienfaiteurs des Pauvres de Bruxelles*, Brussel, 1929.

Bonenfant 1938

Bonenfant, Paul, Inleiding op het 'Fonds de la Suprême Charité', *Inventaire des Archives de l'Assistance Publique de Bruxelles*, Brussel, 1938: 3-11.

Bonenfant 1965

Bonenfant, Paul, 'Hôpitaux et bienfaisance publique dans les anciens Pays-Bas des origines à la fin du XVIIIe siècle', *Annalen van de Belgische Vereniging voor Hospitaalgeschiedenis*, 3 (1965): 1-194.

Bonenfant-Feytmans 1950

Bonenfant-Feytmans, Anne-Marie, 'Le problème des enfants trouvés à Bruxelles au XVIIIe siècle. A propos d'un tableau de Pierre Meert', *Bulletin de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles* (1950): 1-20.

Bonenfant-Feytmans 1991

Bonenfant-Feytmans, Anne-Marie, 'Aert van den Bossche peintre du polyptyque des saints Crépin et Crépinien', *Annales d'Histoire de l'Art et d'Archéologie*, 13 (1991): 43-58.

Boone, Marc, 'L'industrie textile à Gand au bas moyen âge ou les résurrections successives d'une activité réputée moribonde', *La draperie ancienne des Pays-Bas: débouchés et stratégies de survie (14e – 16e siècles)*. Actes du colloque tenu à Gand le 28 avril 1992, uitg. door Marc Boone en Walter Prevenier, *Studies in Urban Social, Economic and Political History of the Medieval and Modern Low Countries*, o.l.v. Walter Prevenier, Leuven – Apeldoorn, 1993: 15-61.

Borchgrave d'Altena, J. de, *Notes pour servir à l'Inventaire des Oeuvres d'Art du Brabant. Arrondissement de Bruxelles*, Brussel, 1940.

Borchgrave d'Altena, J. de, *Notes pour servir à l'Inventaire des Oeuvres d'Art du Brabant. Arrondissement de Louvain*, Brussel, 1940.

Borchgrave d'Altena, J. de, 'Les retables de Boendael', *Brabant*, december (1960): 5-16.

Bosch, Gerrit Vanden, 'Historiek van het aartsbisdom Mechelen-Brussel', www.kerknet.be (geraadpleegd op 13-05-2011)
(http://www.kerknet.be/admin/files/assets/subsites/8/documenten/1231945442_450j_historiek_Aartsbisdom.pdf)

Boschmans, M., 'Jan van Buyten. Een XVIIde-eeuwse Lierse medicus', *'t Land van Ryen*, 8, 4 (1958): 175-181.

Bourghesius (Bourgeois), Ioannes, *De bono Sodalitatis Partheniae, et officiis Sodalitatis erga Deiparam Patronam*, 2 dln, Antwerpen, 1622.

Bourguignon 1933

Bourguignon, Marcel, *Inventaire des Archives de l'Assistance publique de la ville de Louvain*, Tongeren, 1933.

Bouwhistorisch onderzoek 1997

Bouwhistorisch onderzoek Sint-Jacobskerk Antwerpen, IIIB-2. Archivalia Ancien Regime. Losse documenten. II. Documenten en rekeningen i.v.m. de bouw en de aankleding van de kerk C.3 t.e.m. E (onuitg. rapportage o.l.v. Architectenbureau R. Steenmeijer en W. Vlaanderen), Antwerpen, 1997.

Brabant, J. Van, *Rampspoed en Restauratie. Bijdrage tot de geschiedenis van de uitrusting en restauratie der Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Antwerpen*, Antwerpen, 1974.

Branden, Jos Van den, 'Verzameling van schilderijen te Antwerpen (vervolg)', *Antwerpsch Archievenblad*, 22 [s.d. [1864 ?]]: 1-132.

Branden, Jos Van den, *Geschiedenis der Academie van Antwerpen*, Antwerpen, 1867.

Branden, Jos Van den, *Adriaan De Brouwer en Joos van Craesbeeck* [overdruk uit *de Nederlandsche Kunstbode*, 3 (1881): 156 e.v.], Haarlem, [s.d.].

Van den Branden 1883

Branden, Jos Van den, *Geschiedenis der Antwerpsche schilderschool*, 3dln, Antwerpen, 1883.

Brixhe, G. E., *Dictionnaire des Fabriques d'Eglises*, Luik, 1873².

Brosens, Koenraad, *A Contextual Study of Brussels Tapestry, 1670-1770. The Dye Works and Tapestry Workshop of Urbanus Leyniers (1674-1747)*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten. Nieuwe reeks, 13, Brussel, 2004.

Brown, Christopher, *Van Dyck*, Oxford, 1982.

Bruijnen, Yvette, 'De relatie tussen rederijkers en schilders te Leuven in de zestiende eeuw', *Conformisten en rebellen. Rederijkerscultuur in de Nederlanden (1400-1650)*, uitg. door Bart Ramakers, Amsterdam, 2003: 247-260.

Brunelle, P. J., *Bruxelles ancien et moderne, et ses environs, ou Guide du Voyageur dans cette capitale, Ouvrage historique, anecdotique, descriptif et critique, utile aux étrangers comme à ses habitants*, Brussel, 1819.

Bruyn, Hyacinthe De, *Trésor artistique des églises de Bruxelles*, Leuven, 1882.

Bruyns, Elisabeth, *L'encadrement des peintures dans les anciens Pays-Bas méridionaux au XVIIe siècle*, onuitg. doctoraal proefschrift, 6 dln, Louvain-la-Neuve (UCL), 2010.

Buschmann, P., 'Rubens en Van Dyck in het Ashmolean Museum te Oxford', *Onze Kunst*, 29 (1916): 1-24 en 41-51.

Callewier 2005

Callewier, Hendrik, *Inventaris van het oud archief van de Sint-Jacobskerk te Leuven (1273-1803), met inbegrip van het archief van de rentmeester van het Sint-Pieterskapittel te Leuven (1552-1797)*, Rijksarchief te Leuven, Inventarissen, 42, Brussel, 2005.

Cardoen 1903

Cardoen, Emile, *Inventaire sommaire des Archives des Corps de Métiers et Serments de Brabant* [1903], geannoteerd exemplaar van het Algemeen Rijksarchief, uitg. door het Rijksarchief Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Toegang 47, Brussel, 2001².

Carpreau 2008

Carpreau, Peter, *Oude meesters prijsgegeven. De prijsevolutie van 17de-eeuwse Noord- en Zuid-Nederlandse schilderijen (17de - 20ste eeuw): een kwantitatieve en contextuele analyse van specificiteit, diversiteit en marktaandeel*, onuitg. doctoraal proefschrift, KULeuven, 2008.

Carton de Wiart, Comtesse, 'Gaspar de Crayer et la Corporation des Poissonniers de Bruxelles', *Publications du Patrimoine des Musées Royaux des Beaux-Arts de Belgique*, Brussel, 1941: 18-30.

Caster, G. Van, *Malines. Guide historique et description des monuments*, Collection des Guides belges, Brugge, s.d.

Catalogue de Tableaux, Vendus à Bruxelles, depuis l'année 1773, Brussel, s.d. [1803 ?].

Catalogue d'une nombreuse et riche collection de tableaux & estampes des meilleurs maîtres flamands, italiens et autres, qui se vendront publiquement et aux plus offrans, à Bruxelles, à Anvers et à Gand. Catalogue des tableaux déposés au collège d'Anvers; savoir: de ceux dudit collège, de la maison professe, du convict & du collège de Lierre, vlg. cat., s.l., 1777.

Cauwenberghe, Eddy Van en Lucie Verachten, 'Muntateliers in Brabant (einde 10de eeuw-1795)', *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Brabant en Mechelen tot 1795*, uitg. door R. Van Uytven, C. Bruneel, H. Coppens, e.a., Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Studia, 82, Brussel, 2000: 280-301.

Christensen, Carol, Michael Palmer en Michael Swicklik, 'Van Dyck's Painting Technique, His Writings, and Three Paintings in the National Gallery of Art', in de tent. cat. Arthur K. Wheelock Jr., Susan J. Barnes, Julius S. Held, e.a., *Anthony van Dyck*, Washington, National Gallery of Art, 1990: 45-52.

Christiaens, Daniël, 'Christus, beschermer van de wezen', *Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn van Antwerpen. Maagdenhuismuseum. Het Sint-Anna drieluik. Restauratie en presentatie in de hernieuwde "Rubenszaal"*, Antwerpen, 1993: 49-50.

Chronologische lijst van de stadssecretarissen van Antwerpen, Antwerpen, 1997.

Claessens, P. E., 'François Duchastel, sa fille Marie, son gendre Eglon van der Neer et leurs descendants (XVIIe – XIXe siècles)', *De middelaar tussen genealogische navorsers* (1968): 264-269.

Claessens, P. E., 'Portraits de six dignitaires du Grand Serment de l'Arbalète à Bruxelles', *L'Intermédiaire des Généalogistes*, 24, 140 (1969): 97.

Clippel, Karolien De, *Joos van Craesbeeck (1605/06-ca. 1660). Een Brabants genreschilder*, Pictura Nova, 11, uitg. door Hans Vlieghe en Katlijne Van der Stighelen, 2 dln, Turnhout, 2006.

Coekelberghs, Denis en Jaak Jansen, *Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen. Provincie Brabant. Kantons I tot IX*, uitg. van het Ministerie van Nederlandse Cultuur en het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Brussel, 1978.

Coenen-Maistriaux 1995

Coenen, Hubert en Marc Maistriaux, *Het kunstpatrimonium van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn van Brussel. Schilderijen en tekeningen*, Brussel, 1995.

Colsoul 1988

Colsoul, Heidi, 'Lucas Franchoys de Jonge (1616-1681). Oeuvrecatalogus, deel 1', *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 92 [1988] (1989): 116-283.

Colsoul 1989

Colsoul, Heidi, 'Lucas Franchoys de Jonge (1616-1681). Oeuvrecatalogus, deel 2', *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 92 [1989] (1990): 197-257.

Coninckx, Hyacinthe, *Le livre des apprentis de la Corporation des Peintres et des Sculpteurs à Malines*, Mechelen, 1903.

Coninckx 1914

Coninckx, Hyacinthe, *Quelques particularités concernant le Musée de Malines*, Mechelen, 1914.

Coomans, Thomas, 'L'Architecture médiévale des ordres mendiants (Franciscains, Dominicains, Carmes et Augustins) en Belgique et aux Pays-Bas', *Revue belge d'Archéologie et d'Histoire de l'Art*, 70 (2001): 3-111.

Cornette, Arthur H., *La peinture à l'exposition d'Art flamand ancien à Anvers, 1930. Guide illustré de 40 planches hors texte*, Brussel – Parijs, 1930.

Cosyn, Arthur, *Guide historique et descriptif des Environs de Bruxelles, 2. Rive droite de la Senne*, Brussel, 1925.

Courtoy 1958

Courtoy, Ferdinand, 'Le peintre Jean de Saive (1540-1611)', *Namurcum*, 32, 1 (1958): 1-12.

Culot, Maurice, Eric Hennaut, Marie Demanet, e.a., *Le bombardement de Bruxelles par Louis XIV et la reconstruction qui s'en suivit 1695-1700*, Brussel, 1992.

Cuvelier 1929

Cuvelier, J., *Inventaire des Archives de la Ville de Louvain*, dln 1 en 2, Leuven, 1929-1930.

Cuvelier 1932

Cuvelier, J., *Inventaire des Archives de la Ville de Louvain*, 3, Leuven, 1932.

Dale, Van, *Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, herziene druk door G. Geerts en H. Heestermans, 3 dln, Utrecht – Antwerpen, 1984.

Dambruyne 2002

Dambruyne, Johan, *Corporatieve middengroepen. Aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld*, Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 28, Gent, 2002.

Dambruyne, Johan, 'Corporative capital and social representation in the Southern and Northern Netherlands, 1500-1800', *Craft Guilds in the Early Modern Low Countries*, uitg. door Maarten Prak, Catharina Lis, Jan Lucassen e.a., Aldershot – Burlington, 2006: 194-223.

Dambruyne, Johan, 'Representation and Investment Strategies in the Early Modern Guild World: A Comparison between the South and the North of the Low Countries', *Guilds and Association in Europe, 900-1900*, uitg. door Ian A. Gadd en Patrick Wallis, Londen, 2006: 103-121.

Dambruyne 2006

Dambruyne, Johan, *Verzamelinventaris van de nog niet geherinventariseerde archieven van de Mechelse ambachten (tweede helft 13de eeuw – einde 18de eeuw)*, Studia et Documenta Mechliniensia, 9, uitg. door de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen, Mechelen, 2006.

Damme, Ilja van, 'Zotte verwaandheid. Over Franse verleiding en Zuid-Nederlands onbehagen, 1650-1750', *Het verderf van Parijs*, uitg. door Raf de Bont en Tom Verschaffel, Leuven, 2004: 187-203.

Damme, Jan Van, 'De Antwerpse tafereelmakers en hun merken. Identificatie en betekenis', *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1990): 193-236.

d'Arschot, Comte Philippe, 'Tableaux peu connus conservés en Brabant', *Revue belge d'archéologie et d'histoire*, 14 (1944): 143-163.

d'Arschot, Comte Philippe, *Le portrait aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Brussel, 1945.

d'Arschot, Comte Philippe, 'Tableaux corporatifs', *Pro Arte*, 54 (1946): 263 e.v.

d'Arschot, Comte Philippe, 'Tableaux peu connus conservés en Brabant', *Revue belge d'archéologie et d'histoire*, 16 (1946): 115-131.

Deceulaer, Harald, *Pluriforme patronen en een verschillende snit. Sociaal-economische, institutionele en culturele transformaties in de kledingsector in Antwerpen, Brussel en Gent, 1585-1800*, Studies + Essays, 31, uitg. van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam, Amsterdam, 2001.

Deceulaer, Harald en Frederik Verleysen, 'Excessive Eating or Political Display? Guild meals in the Southern Netherlands, late 16th – late 18th centuries', *Food & History*, 4, 2 (2006): 165-185.

Van Uytven 2000

De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Brabant en Mechelen tot 1795, Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Studia, 82, uitg. door Raymond Van Uytven, Cl. Bruneel en H. Coppens, 2 dln, Brussel, 2000.

Van Kalck 2003

De Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Twee eeuwen geschiedenis, o.l.v. Michèle Van Kalck, 2 dln, Brussel, 2003.

Delen, Ary J. J., *Iconographie van Antwerpen*, Brussel, 1930.

Dendooven 1995

Dendooven, Dominiek, 'Nieuw licht op de 18de-eeuwse Brugse rederijkersschilderijen: werk van Paul de Cock en Jacques de Rijcke', *Jaarboek 1993-94 Stad Brugge Stedelijke Musea*, 1, Brugge, 1995: 189-201.

Dendooven 2001

Dendooven, Dominiek en Joël Snick, *Matthijs De Visch 1701-1765*, Reninge, 2001.

Denucé, Jan, *De Antwerpsche "Konstkamers". Inventarissen van kunstverzamelingen te Antwerpen in de 16e en 17e eeuwen*, Bronnen voor de geschiedenis van de Vlaamsche kunst, 2, Antwerpen, 1932.

De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Antwerpen, uitg. o.l.v. Willem Aerts, Antwerpen, 1993.

De Onze-Lieve-Vrouw ten Zavelkerk, Geschiedenis en Restauraties, uitg. door het Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Bestuur Ruimtelijke Ordening en Huisvesting, Directie Monumenten en Landschappen, Brussel, 2004.

De Oude Abdij van Drongen: elf eeuwen geschiedenis, o. l. v. Johan Decavele, Jan De Maeyer, Patricia Quaghebeur, e. a., Drongen – Leuven, 2006.

Descheemaeker, Bernard, *Oorlogs- en vredesallegorieën in de Antwerpse schilderkunst (1609-1659). Bijdrage tot de politieke iconografie in de Zuidelijke Nederlanden*, onuitg. lic. verh., 3 dln, KULeuven, 1987.

Descimon, Robert, 'Le corps de la ville et les élections échevinales à Paris aux XVIe et XVIIe siècles. Codification coutumière et pratiques sociales', *Histoire, économie et société*, 13, 3 (1994): 507-530.

Des Marez, Guillaume, *Guide illustré de Bruxelles*, 2 dln, Brussel, 1918.

Devliegheer 1979

Devliegheer, Luc, *Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen. 8. De Sint-Salvatorskathedraal te Brugge. Inventaris*, Tielt – Amsterdam, 1979.

Dewilde 2007

Dewilde, Brecht, *Portretten en de markt: het familiebedrijf Claeissens in zestiende-eeuws Brugge*, onuitg. lic. verh., 2 dln, KULeuven, 2007.

Dewilde, Brecht en Johan Poukens, 'Confraternities, Jansenism and the Birth of a Consumer Society in 17th-18th-Century Leuven', *Religione e istituzioni religiose nell'economia europea, 1000-1800*, uitg. door Simonetta Cavaciocchi, Firenze, 2012: 249-271.

D'Hulst, Roger A., *Olieverfschetsen van Rubens uit Nederlands en Belgisch openbaar bezit*, s. l., 1968.

Dickstein, Claire, *Inventaire des archives du centre public d'aide sociale de Bruxelles. V. Hopitaux pour pelerins. 1. Saint-Jacques d'Overmolen*, Brussel, 1993.

Dickstein-Bernard, Claire, *De verzamelingen van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn*, Brussel, Musea Nostra, o. l. v. Jean-Marie Duvosquel en Joost De Geest, Gent, 1994.

Dierickx, H., 'La Corporation des Graissiers à Malines', *Mechlinia*, 1, mei (1921): 27-30.

Dijck, Maarten F. Van, *Confrérieën in het Land van Aarschot, Rotselaar en Wezemaal (17de-18de eeuw). Een historische ethnologie van Aarschot en omstreken*, onuitg. lic. verh., KULeuven, 2002.

Dijck, Maarten F. Van, 'Het verenigingsleven op het Hagelandse platteland. Sociale polarisatie en middenveldparticipatie in de 17de en 18de eeuw', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*, 2, 2 (2005): 81-108.

Dilis, Emile, 'Jean et Philippe Moermans, orfèvres-ciseleurs anversois', *Annales de l'Académie royale d'Archéologie de Belgique* (1915): 3-58.

Doms, Jean, 'Pauperisme en charitatieve instellingen in Leuven', *Jaarboek 2005 van het Leuvens historisch genootschap vzw*, uitg. door Jos Devos en Ramon Kenis, 1, Leuven, 2005: 61-132.

Donnet, Fernand, *Het Jonstich versaem der Violieren. Geschiedenis der Rederijkkamer de Olijftak sedert 1480*, Antwerpen – Gent – 's Gravenhage, 1907.

Donnet, Fernand, 'Sporckmans (Hubert)', *Biographie nationale*, uitg. door l'Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, 23, Brussel, 1921-1924: kol. 480-483.

Duerloo, Luc en Paul Janssens, *Wapenboek van de Belgische adel van de 15de tot de 20ste eeuw*, 4 dln, Brussel, 1992.

Duverger, Erik, 'Caukercken (Coukercken, Kaukercken, Koukercken), Louis van', *Nationaal Biografisch Woordenboek*, uitg. door de Koninklijke Academie van België, 7, Brussel, 1977: 120-126.

Duverger, Erik, *Antwerpse kunstinventarissen uit de zeventiende eeuw*, *Fontes Historiae Artis Neerlandicae. Bronnen voor de kunstgeschiedenis van de Nederlanden*, 14 dln, Brussel, 1984-2009.

Duverger, Erik en Danielle Maufort, 'Nouvelle donnée d'archives: les portraits de groupe d'Antoon van Dyck exécutés pour le magistrat de Bruxelles', *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1999): 40-49.

Edwards, Ralph, 'Three Hogarth Conversations', *Apollo*, 98, 140 (oktober 1973): 263-267.

Eeghen, Isabella Henriëtte van, 'Een oud groepsschilderij uit het Maagdenhuis', *Amstelodamum*, 66 (1979): 7-11.

Ekkart, Rudolf E. O., 'De schuttersstukken buiten Amsterdam en Haarlem', *Schutters in Holland 1988* (tent. cat.): 124-139.

Ekkart, Rudolf E. O., 'Schilders aan het hof', *Nassau uit de schaduw van Oranje*, uitg. door S. Groenveld, J. J. Huizinga en Y. B. Kuiper, Franeker, 2003: 113-124.

Elslander, A. van, 'Letterkundig leven in de Bourgondische tijd. De rederijkers', *A. van Elslander, Terugblik. Opstellen en toespraken van A. van Elslander*, Gent, 1986: 9-25.

Van Even 1860

Even, Edward Van, *Louvain monumental*, Leuven, 1860.

Van Even 1870

Even, Edward Van, *L'Ancienne école de peinture de Louvain*, Brussel – Leuven, 1870.

Van Even 1895

Even, Edward Van, *Louvain dans le passé et dans le présent*, Leuven, 1895.

Ex Officina Plantiniana Moretorum. Studies over het drukkersgeslacht Moretus, uitg. door Marcus de Schepper en Francine De Nave, Antwerpen, 1996.

Fabri, Ria, 'Triptieken in situ gebruikt. Een open of gesloten wereld?', *Reünie 2009* (tent. cat.): 33-43.

Falque 2010

Falque, Ingrid, *Portraits de dévots, pratiques religieuses et expérience spirituelle dans la peinture des anciens Pays-Bas (1400-1550)*, onuitg. doctoraal proefschrift, 3 dln, Luik (Université de Liège), 2010.

Flandria extra muros. De Vlaamse schilderkunst in het Kunsthistorisches Museum te Wenen, Brussel, 1987.

Foppens, Joannes Franciscus, *Bibliotheca Belgica, sive virorum in Belgio vita, scriptisque illustrium catalogus, librorumque nomenclatura*, 2, Brussel, 1739.

Foucart, Jacques, 'Alexandre et Diogène, une grisaille d'Anthoni Sallarts', *Bulletin des Amis du Musée de Rennes*, 4 (1980): 9-16.

Frankignoulle 1935

Frankignoulle, Eugène en Paul Bonenfant, *Notes pour servir à l'histoire de l'art en Brabant*, Brussel, 1935.

Freedberg, David, *The Life of Christ after the Passion*, Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, 7, uitg. door het Nationaal Centrum voor de Plastische Kunsten van de XVIde en XVIIde eeuw, Londen, 1984.

Freedberg 1988

Freedberg, David, *Iconoclasm and Painting in the Revolt of the Netherlands 1566-1609*, New York – Londen, 1988.

Freedberg, David, 'Painting and the Counter Reformation in the Age of Rubens', *The Age of Rubens*, o. l. v. Peter C. Sutton, tent. cat., Boston, Museum of Fine Arts – Toledo, Museum of Fine Arts, 1993: 131-145.

Gabriëls 1930

Gabriëls, Juliane, *Een kempisch schildersgeslacht : de Francken's. Bijdrage tot de geschiedenis van het Nederlandsch Romanisme*, Hoogstraten, 1930.

Génard, P., [Voorwoord], *De Vlaemsche School*, 5 (1859): 160.

Génard, P., 'Naemlijst der Secretarissen van Antwerpen', *Antwerpsch Archievenblad*, 1 (1864): 105-119.

Génard, P., 'Naemlijst der Pensionarissen van Antwerpen', *Antwerpsch Archievenblad*, 6 [s.d.]: 394-399.

Génard, P., 'Naemlijst der Burgemeesters van Antwerpen', *Antwerpsch Archievenblad*, 14 [s.d.]: 196-209.

Génard, P., *Notice des Oeuvres d'art qui ornent l'église de Notre-Dame à Anvers*, Antwerpen, 1867.

Génard, P., *Anvers à travers les âges*, 2 dln, Brussel, 1888.

Van Gent 2011

Gent, Judith van, *Bartholomeus van der Helst (circa 1613-1670): een studie naar zijn leven en werk*, onuitg. doctoraal proefschrift, 2 dln, Universiteit Utrecht, 2011 [handelseditie bij WBooks, Zwolle, oktober 2011].

Gerits, Trudo J., 'Sint Norbertus in de kunst van Averbode', *De Brabantse Folklore*, 189 (1971): 79-96.

Gerson 1942

Gerson, Horst, *Ausbreitung und Nachwirkung der Holländischen Malerei des 17. Jahrhunderts. De expansie der 17^e-eeuwsche Hollandsche schilderkunst*, Haarlem, 1942.

Gerson, Horst, *Hollandse portretschilders van de zeventiende eeuw. Afscheidscollege gehouden op vrijdag 14 februari 1975 aan de Rijksuniversiteit te Groningen*, Maarssen, 1975.

Geudens, Edmond, *Het Antwerpsch knechtjeshuis sedert zijn voorhistorisch tijdperk tot op onze dagen*, Antwerpen, 1895.

Geudens, Edmond, *Les tableaux des Hospices civils d'Anvers*, Antwerpen, 1904.

Geyl, P., *Geschiedenis van de Nederlandse stam*, herziene uitg., 6 dln, 1948-1959.

Ghysebrechts, Katrien, *François Duchastel († 1679), 'schilder van Brussel die ten deele fijn schilderconst uytbeeldt': Een monografische benadering*, onuitg. lic. verh., 2 dln, KU Leuven, 1999.

Glück, Gustav, 'Van Dyck's Burnt Painting of the Brussels City-Council', *Old Master Drawings*, 14, 2 (1939): 1-4.

Godenne, Léopold, *Guide illustré de Malines*, Mechelen, 1920.

Goetghebeur 1984/85

Goetghebeur, N. en J. Folie, 'Maître bruxellois, vers 1560 etc.', *Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium Bulletin*, 20 (1984/85): 235-236.

Goetschalckx, P. J., *Geschiedenis der Kanunniken van O. L. V. Kapittel te Antwerpen (1585-1700)*, Antwerpen, s.d.

Goris 2002

Goris, Liesbeth, *Het drieluik van de Sint-Pieterskerk te Turnhout (1518/28). Een bijdrage tot de iconografie van de heiligen Apollonia en Agatha*, onuitg. lic. verh., 2 dln, KU Leuven, 2002.

Grieten 1996

Grieten, Stefaan en Joke Bungeneers, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Antwerpen. Kunstpatrimonium van het Ancien Régime*, Inventaris van het kunstpatrimonium van de provincie Antwerpen, 3, Antwerpen, 1996.

Gudlaugsson, S. J., 'Lancelot Volders als portret- en genreschilder', *Miscellanea Prof. Dr. D. Roggen*, Antwerpen, 1957: 121-124.

Guiffrey, Jules, *Antoine Van Dyck. Sa vie et son œuvre*, Parijs, 1882.

Haak, Bob, *Regenten en regentessen, overlieden en chirurgijns. Amsterdamse groepsportretten van 1600-1835*, Amsterdam, 1972.

Hainaut, Michel en Philippe Bovy, *La Commune d'Ixelles vous invite. A la découverte de l'histoire d'Ixelles (8)*, juli (2000).

Hairs 1977

Hairs, Marie-Louise, *Dans le sillage de Rubens. Les peintres d'histoire anversois au XVIIe siècle*, Luik, 1977.

Halkin, Léon, 'L'itinéraire de Belgique de Dubuisson-Aubenay', *Revue belge d'archéologie et d'histoire de l'art*, 16 (1946): 47-76.

Bibliografie uit Beatrijs Wolters van der Wey, *Groepsvertoon*.

Publieke groepsportretten in Brabant 1585-1800: studie vanuit maatschappelijk, typologisch en iconografisch oogpunt en kritische catalogus, doctoraal proefschrift, 2, KU Leuven, 2012: 231-293.

Hall, James, *Hall's Iconografisch Handboek. Onderwerpen, symbolen en motieven in de beeldende kunst*, aangevulde uitg. door Ilja Veldman en Leendert D. Couprie, Leiden, 2006.

Ham, W. A. van, *Macht en gezag in het Markiezaat. Een politiek-institutionele studie over stad en land van Bergen op Zoom (1477-1583)*, Hilversum, 2000.

Hannema, Dirk, *Over Johannes Vermeer van Delft. Twee onbekende jeugdwerken. Een andere visie op zijn oeuvre*, [Overijssel], 1972.

Heawood, Edward, *Watermarks mainly of the 17th and 18th centuries*, Monumenta Chartae Papyraceae Historiam illustrantia, uitg. door E. J. Labarre, 1, Hilversum, 1950.

Heesterbeek-Bert, Catherine, 'Enkele rechtzettingen met betrekking tot de herkomst van een aantal schilderijen uit de verzamelingen van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten te Brussel', *Bulletin Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België* (1985-1988): 479-494.

Heinrich, Axel, *Thomas Willeboirts Bosschaert. Nachfolger Van Dycks*, Pictura Nova, 9, uitg. door Hans Vlieghe en Katlijne Van der Stighelen, 2 dln, Turnhout, 2003.

Helbig, Jules, *La peinture au Pays de Liège et sur les bords de la Meuse*, verb. en vermeerderde uitg., Luik, 1903.

Held, Julius S., 'Sketches by Lucas Franchois the Younger', *The Art Quarterly*, 14 (1951): 45-55.

Held, Julius S., *The Oil Sketches of Peter Paul Rubens. A Critical Catalogue*, 2 dln, Princeton, 1980.

Hemeldonck, Godelieve Van, *Inventaris Kunst en kunstenaars*, Antwerpen (SAA), 2007.

Henne-Wauters 1845

Henne, Alexandre en Alphonse Wauters, *Histoire de la ville de Bruxelles*, 3 dln, Brussel, 1845.

Henne-Wauters [1845] 1968

zie hierna onder *Histoire de la Ville de Bruxelles*

Herremans, Valérie, 'Eenen loffelycken ende hoffelycken aultaer': *retabelplastiek in de Zuidelijke Nederlanden ca. 1585-1685*, onuitg. doctoraal proefschrift, 6 dln, VUB Brussel, 2007.

Het aartsbisdom Mechelen-Brussel 450 jaar geschiedenis, 2 dln, Antwerpen, 2009.

Hind, Arthur M., *Engraving in England in the sixteenth and seventeenth Centuries. A descriptive Catalogue with Introductions*, 3 dln, Cambridge, 1952-1964.

Henne-Wauters [1845] 1968

Histoire de la Ville de Bruxelles par Alexandre Henne et Alphonse Wauters. Nouvelle édition du texte original de 1845 augmentée de nombreuses reproductions de documents choisis par Mina Martens, 5 dln, 1968-1972.

Hoc, Marcel, 'Un magistrat Bruxellois d'Ancien Régime : Frédéric de Marselaer (1584-1670)', *Crédit Communal de Belgique*, 23, 90 (1969): 27-35.

Hoet, Gerard, *Catalogus of Naamlyst van schilderijen, met derzelver pryzen, Zedert een langen reeks van Jaaren zoo in Holland als op andere Plaatzen in het openbaar verkogt*, 's Gravenhage, 1752.

Hollstein

F. W. H. Hollstein e.a., *Dutch and flemish etchings engravings and woodcuts ca. 1450-1700*, meerdere dln, Amsterdam, s. d.

Honig, Elizabeth Alice, 'The beholder as work of art: A study in the location of value in seventeenth-century Flemish painting', *Beeld en zelfbeeld in de Nederlandse kunst, 1550-1750*, uitg. door Reindert Falkenburg, Jan de Jong, Herman Roodenburg e.a., *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1995*, 46 (1995): 253-297.

Honig, Elizabeth Alice, *Painting and the Market in Early Modern Antwerp*, New Haven – Londen, 1998.

Hoosemans 1986

Hoosemans, Sabine, *Groepsdevotieportretten van gilden, broederschappen, besturen en religieuze orden, in de 16de, 17de en 18de eeuw, in de Zuidelijke Nederlanden*, onuitg. lic. verh., RUGent, 1986.

Houben, Birgit, 'Violence and political culture in Brabant. The Antwerp craft guilds' opposition against the central authorities in 1659', *Hoge rechtspraak in de oude Nederlanden*, uitg. door Hugo de Schepper en René Vermeir, Publicaties van de Vlaams-Nederlandse Vereniging voor Nieuwe Geschiedenis, 5, Maastricht, 2006: 23-49.

Huemer, Frances, *Portraits, Corpus Rubenianum Ludwig Burchard*, 19, uitg. door het Nationaal Centrum voor de Plastische Kunsten van de XVIde en XVIIde eeuw, 1, Brussel, 1977.

Van Huffel 1985

Van Huffel, Marisa, *Het monumentale familieportret in de Zuidnederlandse schilderkunst van de zeventiende eeuw. Een iconografische en typologische studie*, onuitg. lic. verh., 2 dln, KULeuven, 1985.

Huizinga, A., *Nederlandse zegswijzen*, Amsterdam – Brussel, 1965.

Hülsen-Esch, Andrea von, 'Kleider machen Leute. Zur Gruppenrepräsentation von Gelehrten im Spätmittelalter', *Die Repräsentation der Gruppen. Texte – Bilder – Objekte*, heruitg. door Otto Gerhard Oexle en Andrea von Hülsen-Esch, Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, 141, Göttingen, 1998.

Huvenne 1984

Huvenne, Paul, *Pieter Pourbus meester-schilder 1524-1584*, tent. cat., Brugge, Memlingmuseum (St.-Janshospitaal), 1984.

Huysmans, Antoinette, Jan Van Damme, Carl Van de Velde, e. a., *Cornelis Floris 1514-1575. Beeldhouwer architect ontwerper*, Brussel, 1996.

Hymans 1883

Hymans, Henri, 'Note sur quelques oeuvres d'art conservés en Flandre et dans le Nord de la France', *Bulletin des Commissions royales d'art et d'archéologie*, 22 (1883): 193-286.

Hymans, Henri, 'Plas (Pierre vande)', *Biographie Nationale*, uitg. door l'Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts, 17, Brussel, 1903: kol. 760-761.

Hymans, Louis, *Bruxelles à travers les âges*, 3 dln, Brussel, 1882-1884.

Inventaire des objets d'art dans les édifices publics des communes, Brussel, 1910.

Jacobs 1997

Jacobs, Marc, 'Zonder twijfel dat waarschijnlijk... Ambachtelijke geschiedenissen in de Zuidelijke Nederlanden aan het einde van het 'oude regime'', *Werelenden van verschil: ambachtsgilden in de Lage Landen*, uitg. door Catharina Lis en Hugo Soly, Brussel, 1997: 243-292.

Jacobs, Marc, 'De ambachten in Brabant en Mechelen (12de eeuw-1795)', *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Brabant en Mechelen tot 1795*, uitg. door R. Van Uytven, C. Bruneel, H. Coppens, e.a., Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. Studia, 82, Brussel, 2000: 558-624.

Jansen, Jaak, *Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen. Provincie Antwerpen. Kanton Heist-op-den-Berg*, uitg. van het Ministerie van Nederlandse Cultuur en het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Brussel, 1973.

Jansen, Jaak, *Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen. Provincie Antwerpen. Kanton Kapellen*, uitg. van het Ministerie van Nederlandse Cultuur en het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Brussel, 1977.

Jansen, Jaak, 'Maarten van Calster "beldesnyder tot Mechelen" (° ca. 1574 - † 1628)', *Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium Bulletin*, 28 [1999/2000] (2002): 97-122.

Janssens, Luc, *De ambachtsorganisatie der Meester-Schrijnwerkers te Brussel door de eeuwen heen (1365-1795)*, uitg. van de Koninklijke Vereniging der Meester-Schrijnwerkers van Brussel en Halle-Vilvoorde, Brussel, 1988.

Janssens, Luc, "'Baeckens om naer te schieten" Schade aan de religieuze instellingen ten gevolge van het bombardement van 13-15 augustus 1695', *Rond het bombardement van Brussel van 1695. Verwoesting en wederopstanding*, uitg. o.l.v. Arlette Smolar-Meynart, *Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 51, 199 (1997): 41-50.

Janssens 1959

Janssens, V., 'De goud- en zilverwaarde der geldeenheid', *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant (XVe-XVIIIe eeuw)*, o.l.v. C. Verlinden, 1, Rijksuniversiteit te Gent Werken uitgegeven door de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte, 125, Brugge, 1959: 16-28.

Jaspers, Dirk, 'De familie van Spoelberch [1563-1777]. De evolutie van de familiegeest in een Leuvens patricisch geslacht volgens zijn "Livres de raison"', *Arca Lovaniensis*, 31 [2002] (2004).

Jennes, Michel, 'Een schilderij van Maarten de Vos voor de rechtbank van de Brabantse Munters', *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1978): 41-50.

Jonckheere 2011

Jonckheere, Koenraad (i.s.m. Gijs Key), *Willem Key (1516-1568). Portrait of a humanist painter with an appendix to the oeuvre of Adriaen Thomasz. Key*, *Pictura Nova*, 17, uitg. door Hans Vlieghe en Katlijne Van der Stighelen, Turnhout, 2011.

Joosen 1983

Joosen, Henry, 'Dekens en gezworenen van de Mechelse ambachten. Aanvullende lijsten', *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 87 [1983] (1984): 149-173.

Joosen 1984

Joosen, Henry, 'Dekens en gezworenen van de Mechelse ambachten. Aanvullende lijsten', *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 88 [1984] (1985): 229-234.

Jordens, Marina, 'De schilderkunst van de Contrareformatie in de Leuvense parochiekerken 1585-1700. Het voorbeeld van de Sint-Jacobskerk', *Brabantse folklore*, 245 (1985): 13-33.

Jordens, Marina, 'De schilderkunst van de contrareformatie in de Sint-Pieterskerk te Leuven', *De Brabantse Folklore*, 254 (1987): 106-144.

Kaartboek van de Leuvense Augustijnen-Eremieten 1777. Gent, Augustijnen, Archief, 2.17, Brussel, 2002.

Kairis 2002

Kairis, Pierre-Yves, 'Le portrait dans le Namurois au XVIIe siècle', *Portrait en Namurois*, o.l.v. Jacques Toussaint, Namen, 2002: 31-49.

Kairis, Pierre-Yves, *Bertholet Flémal et ses élèves dans le contexte de la peinture liégeoise du XVIIe siècle*, onuitg. doctoraal proefschrift, 5, Luik (Université de Liège), 2005.

Kairis, Pierre-Yves, 'De Luikse schilders in de voetsporen van Lambert Lombard', *Lambert Lombard. Renaissanceschilder Luik 1505/06-1566. Interdisciplinaire essays en tentoonstellingscatalogus*, o.l.v. Godelieve Denhaene, Scientia Artis, 3, uitg. door het KIK, Brussel, 2006: 315-326.

Van Kalck 2003

zie onder de letter D (*De Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Twee eeuwen geschiedenis*).

Karel van Mander, Het schilder-boeck, facs. uitg. van de 1ste editie (Haarlem, 1604), Utrecht, 1969.

Kelchtermans 2006

Kelchtermans, Leen, *Louis Volders, een veelzijdig kunstenaar met vele namen: een onderzoek aan de hand van de Heilige Aya in gebed voor de Heilige Triniteit (ca. 1673) in de Onze-Lieve-Vrouw ter Kapellekerk te Brussel*, onuitg. jaarroefening, KULeuven, 2006.

Kelchtermans 2009

Kelchtermans, Leen, *Lancelot en/of Louis Volders? Het kunsthistorische vraagstuk over deze zeventiende-eeuwse Brusselse schilder(s) herbekeken aan de hand van nieuwe archivalische gegevens*, onuitg. paper, UvAmsterdam, 2009.

Kempeneers, Paul, *Thuis in Thienen*, 3 dln, Tienen, 1999.

Kerkhof 2007

Kerkhof, Goele, *Een indrukwekkend Mechels groepsportret van Jan-Anthony Van Coxie. Een kritische analyse en hypothetische identificatie*, onuitg. bachelorpaper, KULeuven, 2007.

Kerkhof 2008

Kerkhof, Goele, *Het oeuvre van Jan-Anthonie Van Coxie (1659-ca 1720): Een voorlopige interpretatie en een kritische catalogus*, onuitg. masterpaper, KULeuven, 2008.

Der Kinderen-Besier 1933

Kinderen-Besier, J. H. der, *Mode-metamorphosen. De kleedij onzer voorouders in de zestiende eeuw*, Amsterdam, 1933.

Knevel, Paul, 'Lof der burgerdeugd. Het Amsterdamse schuttersstuk in de zeventiende eeuw', *Kopstukken. Amsterdammers geportretteerd 1600 / 1800*, tent. cat., o.l.v. Norbert Middelkoop, Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum, 2002: 194-195.

Knipping, John B., *Iconography of the Counter Reformation in the Netherlands*, 2 dln, Nieuwkoop – Leiden, 1974.

Koch, A. C. F., 'De ambtenaren in [het graafschap] Vlaanderen in de middeleeuwen', *Tussen Vlaanderen en Saksen*, uitg. door J. C. Bedaux, F. C. Berkenvelder, D. P. Blok, e.a., ter nagedachtenis van dr. A. C. F. Koch, *Middeleeuwse Studies en Bronnen*, 29, Hilversum, 1992: 80-106.

Kocken 1963

Marcel Kocken, *Stad Mechelen. Catalogus van de tentoongestelde schilderijen in het Hof van Busleyden*, Mechelen, [1963].

Köhler, Neeltje en Koos Levy-van Halm, *Frans Hals Schuttersstukken*, 's-Gravenhage – Antwerpen, 1990.

J. C. Kort, *Inventaris van het archief van de familie Van Wassenaer van Duvendoerde, 1226-1996*, uitg. van het Nationaal Archief, Den Haag, 2002.

Laarmann 2003

Laarmann, Frauke, *Het Noord-Nederlandse familieportret in de eerste helft van de zeventiende eeuw. Beeldtraditie en betekenis*, onuitg. doctoraal proefschrift, Universiteit Amsterdam, 2003.

Laenens, Charles en L. Leemans, *De geschiedenis van het Antwerps gerecht*, Antwerpen, 1953.

Laet, Veerle De, *Brussel binnenskamers. Kunst- en luxebezit in het spanningsveld tussen hof en stad, 1600-1735*, onuitg. doctoraal proefschrift, Universiteit Antwerpen, 2009.

Lahaye 2002

Lahaye, Pieter-Jan, *Alles gaat voorbij... Maar de kerk blijft staan. Een boek over de opkomst, groei, bloei, ondergang en wederopstanding van verenigingen, scholen, kloosters, bekende figuren, ... in de St.-Jacobswijk te Leuven*, Leuven, 2002.

Lahrkamp, Helmut, 'A Portrait by the Painter Jan Boeckhorst and the Imperial Military Commander Ottavio Piccolomini's Contacts with the Art World', *1648 War and Peace in Europe*, uitg. door Klaus Bussmann en Heinz Schilling, 2, Münster – Osnabrück, 1998: 209-214.

Larsen, Erik, *La vie, les ouvrages et les élèves de Van Dyck [1769/91]*, Brussel, 1975.

Larsen, Erik, *The Paintings of Anthony van Dyck*, 2 dln, Freren, 1988.

Lavice, A., *Revue des Musées de Belgique, de Hollande et de Russie. Catalogue raisonné des peintures et sculptures exposées dans les galeries publiques et particulières et dans les églises*, Parijs, 1872.

Leclercq, Emile, 'Correspondance particulière de la Gazette des Beaux-Arts. Musée de Bruxelles. Les nouvelles acquisitions de tableaux des maîtres anciens', *Gazette des Beaux-Arts*, 1, 13 (1862): 463-470.

Lecocq, Isabelle, 'Echanges artistiques entre la France, les anciens Pays-Bas et la Principauté de Liège pendant le XVIe siècle : l'importance des modèles gravés et l'ascendant de l'école de Fontainebleau', *Les échanges artistiques entre les anciens Pays-Bas et la France, 1482-1814*, uitg. door Gaëtane Maës en Jan Blanc, Turnhout, 2010: 237-249.

Van Leeuwen 2010

Leeuwen, Rudie van, 'The portrait historié in religious context and its condemnation', *Pokerfaced. Flemish and Dutch Baroque Faces Unveiled*, Turnhout, 2010: 109-124.

Lefèvre, Placide, *Les portraits conservés dans les abbayes norbertines de Belgique*, Brussel, 1917.

Lefèvre, Placide, 'Textes concernant l'histoire artistique de l'abbaye d'Averbode aux XVIIe et XVIIIe siècles', *Revue belge d'Archéologie et d'Histoire de l'Art*, 7, 1 (1937) : 57-76.

Bibliografie uit Beatrijs Wolters van der Wey, *Groepsvertoon*.

Publieke groepsportretten in Brabant 1585-1800: studie vanuit maatschappelijk, typologisch en iconografisch oogpunt en kritische catalogus, doctoraal proefschrift, 2, KU Leuven, 2012: 231-293.

L'église Saint-Jean-Baptiste au Béguinage à Bruxelles et son mobilier, o. l. v. Denis Coekelberghs, Monographies du Patrimoine artistique de la Belgique, uitg. door het Institut royal du Patrimoine artistique en het Ministère de la Communauté française, Brussel, 1981.

Lelarge, Denise, 'Portraits de six dignitaires du Grand Serment de l'Arbalète à Bruxelles – Question', *L'Intermédiaire des Généalogistes*, 24, 139 (1969): 15-16.

Leloir, Maurice, *Dictionnaire du Costume et de ses accessoires des Armes et des Etoffes des origines à nos jours*, uitg. o. l. v. André Dupuis, Parijs, 1951.

Lempriere, J., *A classical Dictionary ; containing a copious account of all the proper names mentioned in ancient authors; with the value of coins, weights, and measures, used among the Greeks and Romans; and a chronological table*, Philadelphia, 1822.

Lenglart, J., 'Joos van Craesbeeck. Sa légende, sa vie, et son oeuvre, d'après de nouveaux documents', *Journal des Beaux-Arts*, 14 (1872): 153-156 en 162-165.

Lerius, Théodore Van, *Notre-Dame d'Anvers avant la seconde invasion française en 1794*, Antwerpen, 1841.

Lerius, Théodore Van, *Notice sur le catalogue du Musée d'Anvers*, Gent, 1851.

Van Lerius 1855

Lerius, Théodore Van, *Notice des Oeuvres d'Art de l'église paroissiale et ci-devant insigne collégiale de St. Jacques à Anvers*, Borgerhout, 1855.

Lerius, Théodore van, ['Hubert Sporckmans'], *Journal des Beaux-Arts et de la Littérature*, 5, 1 (1863): 8.

Lerius, Théodore van, *Naemlyst van de geestelyke opperbestuerders der kapel en kerk van St-Jacobs te Antwerpen*, Antwerpen, 1863.

Les échanges artistiques entre les anciens Pays-Bas et la France, 1482-1814, uitg. door Gaëtane Maës en Jan Blanc, Turnhout, 2010.

Levy-van Halm, Jacoba, 'De Haarlemse schuttersstukken', *Schutters in Holland 1988* (tent. cat.): 104-123.

Lewis and Short A Latin Dictionary

Lewis, Charlton T. en Charles Short, *A Latin Dictionary*, (1879¹) 1984.

Lexikon der christlichen Ikonographie, heruitg. door Engelbert Kirschbaum sJ, 8 dln, Rome - Freiburg - Basel, 1968-1976.

Lindemans, Leo, 'Aanvullingen II bij de geschiedenis van de familie Lindemans', *Eigen Schoon en de Brabander*, 69, 10-11-12 (1986): 415-440.

Linden, Herman Vander, 'Smet (Wolfgang de)', *Biographie Nationale*, uitg. door de Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts, 22, Brussel, 1914-20: kol. 807.

Linden, Herman Vander, 'Spoelberch (Ferdinand van)', *Biographie nationale*, uitg. door l'Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, 23, Brussel, 1921-1924: 469-470.

Linden, Stijn van der, *De heiligen*, Amsterdam – Antwerpen, 1999.

Lisken-Pruss 2002

Lisken-Pruss, Marion, *Studien zum Oeuvre des Gonzales Coques (1614/18-1684)*, onuitg. doctoraal proefschrift, Bonn (Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität), 2002. [publicatie voorzien in de reeks *Pictura Nova*, uitg. door Hans Vlieghe en Katlijne Van der Stighelen, Turnhout (Brepols)].

Loir 1998

Loir, Christophe, *La sécularisation des oeuvres d'art dans le Brabant (1773-1842) La création du Musée de Bruxelles*, Etudes sur le XVIIIe siècle, dl. buiten reeks 8, uitg. door de Université Libre de Bruxelles, Groupe d'étude du XVIIIe siècle, Brussel, 1998.

Loir, Christophe, 'La Sécularisation des Oeuvres d'Art et la Création de Musées en Belgique (1770-1830)', *Sixième Congrès de l'Association des Cercles francophones d'Histoire et d'Archéologie de Belgique et LIIIe Congrès de la Fédération des Cercles d'Archéologie et d'Histoire de Belgique. Congrès de Mons. Actes*, 1, Mons, 2000: 180.

Loughman, John en John Michael Montias, *Public and Private Spaces. Works of Art in Seventeenth-Century Dutch Houses*, Studies in Netherlandish Art and Cultural History, 3, Zwolle, 2000.

Lugt

Lugt, Frits, *Répertoire des Catalogues de Ventes publiques intéressant l'Art ou la Curiosité*, 4 dln, Den Haag, 1938-1987.

Luxury in the Low Countries. Miscellaneous Reflections on Netherlandish Material Culture, 1500 to the Present, uitg. door Rengenier C. Rittersma, Brussel, 2010.

Lyna, Dries, 'De geboorte van de moderne veiling. Specialisering en commercialisering van publieke verkopen in achttiende-eeuws Antwerpen', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 5, 4 (2008): 87-106.

Lyna, Dries, *The cultural construction of value: art auctions in Antwerp and Brussels (1700-1794)*, onuitg. doctoraal proefschrift, 2 dln, UAntwerpen, 2010.

Madder, Th. C., 'Het verlangen om te zien. De Goede Herder', *Kerk+Leven* (25 april 2007): 21.

Maere, Jan De en Martin Wabbes, *Illustrated Dictionary of 17th century Flemish Painters*, 3 dln, Brussel, 1994.

Mak, J. J., *Rhetoricaal glossarium*, Assen, 1959.

Mannaerts, Rudi, *De artistieke expressie van de Mariale devotie der Jezüieten te Antwerpen (1562-1773). Een iconografisch onderzoek*, onuitg. lic. verh., 2 dln, KU Leuven, 1983.

Mannaerts, Rudi, 'Het Sodaliteitsgebouw en zijn decoratie (1623-1773). Een reconstructie van twee barokke Mariakapellen', *De Nottebohmzaal. Boek en mecenaat*, Publikaties van de stadsbibliotheek en het Archief en Museum voor het Vlaamse cultuurleven, 34-36, tent. cat., Antwerpen, Stadsbibliotheek, 1993: 63-81.

Manuth, Volker, 'Zum Nachleben der Werke Hans Holbeins d. J. in der holländischen Malerei und Graphik des 17. Jahrhunderts', *Hans Holbein der Jüngere. Akten des Internationalen Symposiums Kunstmuseum Basel*, 26.-28. Juni 1997, uitg. door Matthias Senn, Zürich, 1999: 323-336.

Mapping Markets for Paintings in Europe 1450-1750, uitg. door Neil De Marchi en Hans J. Van Miegroet, Turnhout, 2006.

Marinus, Marie Juliette, *De contrareformatie te Antwerpen (1585-1676). Kerkelijk leven in een grootstad*, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, 57, nr. 155, Brussel, 1995.

Marinus, Marie Juliette, *Archief van De Rekenkamer 1342-1794*, Antwerpen, 2000.

Marteleur, Chris, *Hubertus Sporckmans, De anatomische Les van dr. J. B. van Buyten. Een monumentale hulde aan de chirurgijns van Antwerpen*, onuitg. bachelorpapier, KULeuven, 2007.

Martin 1972

Martin, John Rupert, *The Decorations for the Pompa Introitus Ferdinandi*, Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, 16, uitg. door het Nationaal Centrum voor de Plastische Kunsten van de XVIde en XVIIde eeuw, Brussel, 1972.

Maufort, Daniëlle, 'Een zelfportret van Peter Thijs de Oude (1624-1677) in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België', *Bulletin der Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België* (1994-1995 (2000)): 103-111.

Mauquoy-Hendrickx, Marie, *L'Iconographie d'Antoine van Dyck. Catalogue raisonné*, 2 dln, 2de verbeterde en vermeerderde uitg., Brussel, 1991.

Meerbeek, Adrian de, *Theatre funebre Ou sont representées les funerailles de plusieurs princes Et La vie, trespas, & magnifiques obseques de Albert le Pie De treshaulte memoire Archiduc d'Austrice, Duc de Bourgogne, Brabant, &c. Faicts a Bruxelles le 12. de Mars, 1622.*, Brussel, 1622.

Meijer, Fred G. en Adriaan van der Willigen, *A dictionary of Dutch and Flemish still-life painters working in oils: 1525-1725*, Leiden, 2003.

Van Melckebeke 1862

Melckebeke, G. J. J. Van, *Geschiedkundige aenteekeningen rakende de Sint-Jans-Gilde, bygenaemd De Peone, onder zinspreuk: In principio erat verbum*, Mechelen, 1862.

Melckebeke, G. J. J. Van, *Geschiedkundige aenteekeningen rakende de kruis- of voetboog-gilde te Mechelen*, Mechelen, 1869.

Van Melckebeke 1873

Melckebeke, G. J. J. Van, *De S. Lambrechts- of Schermersgilde te Mechelen*, Mechelen, 1873.

Van Melckebeke 1874

Melckebeke, G. J. J. van, *Geschiedkundige aantekeningen rakende de Sint-Christoffel of kolveniers-gilde te Mechelen*, Mechelen, 1874.

Melckebeke, G. J. J. Van, *De St Sebastiaan of Handbooggilde te Mchelen*, Mechelen, 1879.

Mellaerts, David, *De Sint-Pieterskerk te Leuven. Architectuur en kunstpatrimonium*, Leuven – Amersfoort, 1998.

Mercier, Emmanuelle en Delphine Steyaert, ‘Sint-Adrianuskapel te Boondaal. Sint-Adrianusretabel’ en ‘Sint-Adrianuskapel te Boondaal. Christoffelretabel’, *Brusselse gids van retabels uit de Zuidelijke Nederlanden (15de – 16de eeuwen). Omgeving van Brussel*, o.l.v. Catheline Périer-D’Ieteren en Nicole Gesché-Koning, uitg. door het Centre de Recherches et d’Etudes technologiques des Arts plastiques, Université Libre de Bruxelles, Brussel, 2000: 106-117.

Mertens, F.H. en K.L. Torfs, *Geschiedenis van Antwerpen*, 8 dln, Antwerpen, 1845-1853.

Meskens, Florimond, ‘De kunstschilder Pieter Thys 1624 † 1677 en zijn meesterstuk in de decanale kerk van St.-Nicolaas (Waas)’, *De Vlaamsche School* (1884): 198-200.

Mets, Alexandre de, *Iconographie médicale anversoise*, Antwerpen, 1929.

Meulemans, Alfons, ‘Bijdrage tot de geschiedenis van de Leuvense schuttersgilden’, *Eigen Schoon en de Brabander*, 55, 3-4 (maart-april 1972): 89-106.

Meulemans, Alfons, ‘Bijdrage tot de geschiedenis van de Leuvense schuttersgilden. Uitingen van gemeenschapsgevoel’, *Eigen Schoon en de Brabander*, 58, 4-5-6 (april-mei-juni 1975): 177-186.

Meulemans, Alfons, ‘Bijdrage tot de geschiedenis van de Leuvense schuttersgilden’, *Eigen Schoon en de Brabander*, 59, 4-5-6 (april t/m juni 1976): 229-246.

Meyere, J. A. L. de, ‘Een herontdekt schilderij van J. J. Horemans de Jongere’, *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1974): 201-209.

Michiels, Alfred, *Histoire de la Peinture flamande depuis ses débuts jusqu’en 1864*, 2de uitg., 10 dln, Parijs, 1865-1876.

Middelkoop, Norbert, ‘“Large and magnificent Paintings, all pertaining to the Chirurgeon’s Art”. The Art Collection of the Amsterdam Surgeon’s Guild’, *Rembrandt under the scalpel. The Anatomy Lesson of Dr Nicolaes Tulp Dissected*, tent. cat., Den Haag – Amsterdam, Mauritshuis, 1998: 9-38.

Middelkoop, Norbert en Jeroen Jurjens, 'Kunsthistorische aspecten van de vier Delftse anatomische lessen', *De snijkunst verbeeld. Delftse anatomische lessen nader belicht*, tent. cat., o.l.v. Hans Houtzager en Michiel Jonker, Zwolle, Stedelijk Museum Het Prinsenhof te Delft, 2002: 65-83.

Middelnederlandsch Handwoordenboek

Middelnederlandsch Handwoordenboek bewerkt door J. Verdam, bewerkte herdruk door C. H. Ebbinghe Wubben, 's Gravenhage, 1932.

Miegroet, Hans J. Van, 'Framing archaism or who framed the Elant – Van Maeusylenbroeck epitaph by Jan van Ravesteyn?', *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1994): 65-74.

Minard – Van Hoorebeke, Louis, *Description des méreaux et objets anciens des gildes et corps de métiers*, Gent, 1877-1879.

Monballieu 1978

Monballieu, Adolf, 'Het probleem van het 'portret' bij Rubens' altaarstukken', *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*, 24 (1976-1978): 159-168.

Morel-Deckers, Yolande, 'Twee groepsportretten van het schermergilde uit de 18de eeuw, bewaard in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen', *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1989): 415-422.

Morell, Thomas, *An Abridgment of Ainsworth's Dictionary, English and Latin*, nieuwe uitg. door William Duncan, Edinburgh, 1840.

Muller 2005

Muller, Jeffrey M., 'Institution and Framework: the New Chapter of Canons and its Choir Space in the St. Jacob's Church, Antwerp', *Sponsors of the Past. Flemish Art and Patronage 1550-1700*, uitg. door Hans Vlieghe en Katlijne Van der Stighelen, Turnhout, 2005: 117-134.

Muller 2010

Muller, Jeffrey, 'The importance of place in Pieter Thys's group portrait of the wardens of the Holy Sacrament Chapel in St. Jacob's Church, Antwerp', *Pokerfaced. Flemish and Dutch Baroque Faces Unveiled*, Turnhout, 2010: 217-227.

Munck, Bert De, 'Medische praktijken. Conflicten rond competentie in de Antwerpse medische sector in de zeventiende en achttiende eeuw', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 27, 4 (2001): 459-484.

De Munck 2004

Munck, Bert De, 'Ambachten en hun beeldcultuur in het Ancien Régime', *Te Wapen! Heraldiek, teken van gezag en identiteit*, tent. cat., uitg. door André Vandewalle, Brugge, Stadsarchief, 2004: 29-45.

Munck, Bert De, 'La qualité du corporatisme. Stratégies économiques et symboliques des corporations anversoises, XVIe-XVIIIe siècles', *Revue d'Histoire Moderne & Contemporaine*, 54, 1 (januari-maart 2007): 116-144.

De Munck 2007

Munck, Bert De, 'Sociabiliteit. Motieven en vertogen van het middenveld. (Vroeg)moderne sociabiliteit tussen *civil society* en *sociaal kapitaal*', *De achttiende eeuw*, 39, 2 (2007): 3-20.

De Munck 2008

Munck, Bert De, 'Skills, Trust, and Changing Consumer Preferences: The Decline of Antwerp's Craft Guilds from the Perspective of the Product Market, c. 1500 – c. 1800', *International Review of Social History*, 53 (2008): 197-233.

Munck, Bert De, 'Van religieuze devotie naar zakelijk streven? Enkele kanttekeningen bij de religieuze materiële cultuur van Antwerpse ambachten in de zestiende eeuw', *Reünie* 2009 (tent. cat.), tent. cat.: 21-31.

'Naamlijsten van Antwerpsche Geneesheren, Chirurgyens, enz.', *Antwerpsch Archievenblad*, 37 (1932): 122-160.

Nagelsmit, Eelco, *Art and Patronage at the Brussels Beguinage during the CounterReformation (ca. 1610-1640)*, onuitg. MA thesis, Universiteit Leiden, 2008.

Nagler, G. K., *Die Monogrammisten und diejenigen bekannten und unbekanntenen Künstler aller Schulen, welche sich zur Bezeichnung ihrer Werke eines figürlichen Zeichens, der Initialen des Namens, der Abbreviatur desselben etc. bedient haben*, 5 dln, München – Leipzig, 1879.

Neeffs, Emmanuel, *Chronique historique de l'église de Saint-Jean, à Malines*, Mechelen, [1874].

Neeffs 1876

Neeffs, Emmanuel, *Histoire de la peinture et de la sculpture à Malines*, 2 dln, Gent, 1876.

Nieuwdorp, Hans M. J., 'De Schaal van Van Nispen in het Rubenshuis', *Antwerpen. Driemaandelijks tijdschrift van de stad Antwerpen*, 4 (1985): 153-157.

Nieuwenhuizen, Jos Van den, *Gids voor de kathedraal van Antwerpen*, Antwerpen, 1957.

Nieuwenhuizen, Jos Van den, 'Portretten van prelaten van de Antwerpse St.-Michielsabdij', *Vlaamse Stam* (1969): 413-420.

Nieuwenhuizen, Jos Van den, 'Abbaye de Saint-Michel à Anvers', *Monasticon belge*, 8. *Province d'Anvers*, 1, uitg. door het Nationaal Onderzoekscentrum voor religieuze geschiedenis, Luik, 1992: 195-261.

Nijs, Gui, 'De Onze Lieve Vrouw-ten-Steen Kapel van Grimde-Tienen. Het verhaal van drie eeuwen Tiense Vanden Gheynklok', *Museumopener Extra Editie*, uitg. door de Vrienden van de Stedelijke Musea-Tienen vzw, s.d. [2006/07].

Paepe, Timothy De, "'Un des plus jolis Théâtres hors de l'Italie, & point de spectacle.'" The design and construction of the first proper theatre in Antwerp (1711-1746)', *Restoration and Eighteenth Century Theatre Research*, 23, 2 (2009): 7-21.

Bibliografie uit Beatrijs Wolters van der Wey, *Groepsvertoon*.

Publieke groepsportretten in Brabant 1585-1800: studie vanuit maatschappelijk, typologisch en iconografisch oogpunt en kritische catalogus, doctoraal proefschrift, 2, KU Leuven, 2012: 231-293.

[Paquot, M.], *Mémoires pour servir à l'Histoire littéraire des dix-sept Provinces des Pays-Bas, de la Principauté de Liège, et de quelques contrées voisines*, 3, Leuven, 1770.

Paramente und Bücher der christlichen Kirchen. Systematisches Fachwörterbuch, uitg. door het Comité International d'Histoire de l'Art, München – New York – Londen, 1982².

Parys, Henry-Charles van, *Inventaire analytique du Fonds Houwaert – de Grez*, Brussel, 1971.

Pauw – De Veen, Lydia De, *De begrippen 'schilder', 'schilderij' en 'schilderen' in de zeventiende eeuw*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Schone kunsten, 31, nr. 22, Brussel, 1969.

Peeters 2000

Peeters, Natasja, *Tussen continuïteit en vernieuwing. De bijdrage van Frans en Ambrosius Francken I, en de jonge generatie Francken, tot de historieschilderkunst te Antwerpen ca 1570-1620*, onuitg. doctoraal proefschrift, 5 dln, Vrije Universiteit Brussel, 2000. [de publicatie van een gedeeltelijke en geactualiseerde versie is voorzien voor maart 2012, *Frans Francken de Oude (ca. 1542-1616). Leven en werken van een Antwerpse historieschilder*, Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, Verhandelingen Nieuwe Reeks, Brussel]

Peeters 2003

Peeters, Natasja, 'Frans I and Ambrosius I Francken, painters of the metropolis Antwerp, and their altarpieces in the years just after the fall of Antwerp (1585-1589)', *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (2003): 68-91.

Peeters 2008

Peeters, Natasja, 'Painters pencells move not without that musicke': Prices of Southern Netherlandish Painted Altarpieces between 1585 and 1650', *Art Market and Connoisseurship. A closer Look at Paintings by Rembrandt, Rubens and their Contemporaries*, uitg. door Anna Tummers en Koenraad Jonckheere, Amsterdam, 2008: 97-124.

Peeters, Natasja, 'Connecting people. Documenting the activities of the Antwerp painter Hieronymus Francken, and other Floris disciples, in Paris after 1566', *Les échanges artistiques entre les anciens Pays-Bas et la France, 1482-1814*, uitg. door Gaëtane Maës en Jan Blanc, Turnhout, 2010 : 117-128.

Pelgrims, Gustave, *La Chambre de Commerce de Bruxelles à travers les Âges*, Brussel, 1950.

Pennington, Richard, *A descriptive catalogue of the etched work of Wenceslaus Hollar 1607-1677*, Cambridge, 2002.

Pergameni, Charles, 'La Maison du Roi à Bruxelles', *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, 46 (1942-43): 271-304.

Pergameni 1943

Pergameni, Charles, *Les archives historiques de la ville de Bruxelles. Notices et inventaires*, Brussel, [1943].

Pericolo, Lorenzo, *Philippe de Champaigne*, Doornik - Brussel, 2002.

Périer-D'Ieteren 1975

Périer-D'Ieteren, Catheline, 'Le Maître de la Gilde de Saint Georges : Catalogue critique de cinq des panneaux de la « Légende de Saint Rombaut »', *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1975): 153-201.

Périer-D'Ieteren, Catheline, *Les volets peints des retables bruxellois conservés en Suède et le rayonnement de Colyn de Coter*, Stockholm, 1984.

Persoons, Guido, 'Betekenis van het historisch schilderstuk van Peter Thys 1664', *VRI.K.A. Periscope*, 13, 3 (1990): 30-34.

Petit, Jean-Luc, *Saint Michel le Bruxellois*, *Historia Bruxellae*, 12, Brussel, 2008.

Philippot, Paul, 'Le portrait à Anvers dans la seconde moitié du XVIe siècle', *Bulletin Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België*, 14 (1965): 163-196.

Philips, Steve, *1543-1642, een eeuw Copercanisme ook voor de Zuid-Nederlander?*, onuitg. lic. verh., UGent, 2002 (geraadpleegd op www.thesis.net, s.p.).

Picard, Edmond en N. d'Hoffschmidt, *Pandectes belges. Encyclopédie de Législation, de Doctrine et de Jurisprudence belges*, 151 dln, Brussel, 1878-1933.

Pil, A., 'Een handleiding voor het geestelijk leven der Brusselse Begijnen', *Sacris Erudiri*, 16 (1965): 470-485.

Piot, Charles, *Rapport à Mr. le Ministre de l'Intérieur sur les tableaux enlevés à la Belgique en 1794 et restitués en 1815* (Brussel, 1883), herdruk door het Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, Brussel, 1996.

Piot, G. J. C., *Histoire de Louvain, depuis son origine jusqu'aujourd'hui. 1. Histoire de la ville*, Leuven, 1839.

Plomteux, Greet, *De Antwerpse voet- en handbooggilden in de achttiende eeuw*, onuitg. lic. verh., KULeuven, 1970.

Poeschel, Sabine, *Handbuch der Ikonographie. Sakrale und profane Themen der bildenden Kunst*, Darmstadt, 2005.

De Poorter 1970

Poorter, Nora De, 'De kunstwerken van het Antwerpse Barbiers- en Chirurgijnsambacht', *Liber memorialis. 350 jaar Collegium Medicum Antverpiense. 25 jaar Geneeskundige Dagen van Antwerpen*, Antwerpen, 1970: 123-152.

Poorter, Nora De, *The Eucharist Series*, *Corpus Rubenianum Ludwig Burchard*, 2, uitg. door het Nationaal Centrum voor de Plastische Kunsten van de XVIde en XVIIde eeuw, 2 dln, Brussel, 1978.

De Poorter 1981

Poorter, Nora De, 'St.-Christoffel en de kluizenaar van de Antwerpse kolveniers', *Feestbundel bij de opening van het Kolveniershof en het Rubenianum*, Antwerpen, 1981: 88-105.

Poorter, Nora De en Paul Huvenne, 'Het Kolveniershof te Antwerpen', *Feestbundel bij de opening van het Kolveniershof en het Rubenianum*, Antwerpen, 1981: 25-45.

De Poorter 1988

Poorter, Nora De, 'Rubens "onder de wapenen". De Antwerpse schilders als gildebroeders van de kolveniers in de eerste helft van de 17de eeuw', *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1988): 203-252.

Poplimont, Charles, *La Belgique héraldique*, 7, Parijs, 1866.

Porteman, Karel en Mieke B. Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1560-1700*, Amsterdam, 2008.

Praz, Mario, *Scene di Conversazione. Conversation Pieces*, Rome, 1971.

Prims 1923

Prims, Floris, *Geschiedenis van het Antwerpsche turfdragersambacht (1447-1863)*, Antwerpen, 1923.

Prims, Floris, *Stadsarchief Antwerpen. Inventaris op het archief van gilden en ambachten*, Antwerpen, 1925.

Prims, Floris, *Geschiedenis van Antwerpen*, 10 dln, Brussel, 1927-1949.

Prims, Floris, 'Het Archief van het Brouwershuis. Inventaris', *Antwerpsch Archievenblad*, 36 (1931): 74-80.

Prims, Floris, 'Abt Jan-Baptist Vermoelen (1666-1732)', *Zondagsvriend*, 11 maart (1934): nr. 110 in de reeks 'Oud-Antwerpsche Portrettengalerie'.

Prims, Floris, 'Oud-Antwerpsche portretten', *Antwerpiensia*, 9 (1935): 384-391.

Prims 1939

Prims, Floris, 'Altaarstudiën', *Antwerpiensia*, 1938, 12 (1939): 254-339.

Prims 1940

Prims, Floris, 'Altaarstudiën', *Antwerpiensia*, 1939, 13 (1940): 278-447.

Prims, Floris, 'Simon Balthasar de Neuf († 1740)', *Zondagsvriend*, 4 januari (1940): nr. 413 in de reeks 'Oud-Antwerpsche Portrettengalerie'.

Prims, Floris, *Antwerpen onder Lodewijk XV (1746-1748). Een bezettingsgeschiedenis*, Antwerpen, 1945.

Prims, Floris, 'Mariadevotie te Antwerpen', *Antwerpiensia*, 1947 (1948): 264-286.

Prims 1948

Prims, Floris, *Gids van de O.L.Vr.kerk te Antwerpen*, Antwerpen, [1948].

Prims, Floris, Marie Juliette Marinus en Hilde Verwimp, *Het archief. Gilden en Ambachten (15de-19de eeuw)*. *Inventaris*, Antwerpen, 1997.

Province de Brabant. Inventaire des objets d'art existant dans les édifices publics des communes de l'arrondissement de Bruxelles, Brussel, 1904.

Put, Eddy, 'Raad van Brabant (ca. 1430-1795)', *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Brabant en Mechelen tot 1795*, uitg. door R. Van Uytven, C. Bruneel, H. Coppens, e.a., Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën. *Studia*, 82, Brussel, 2000: 147-171.

Put, Eddy, 'Het elan van de katholieke hervorming. Nieuwe structuren, nieuwe standaarden (1596-1648)', *Het aartsbisdom Mechelen-Brussel 450 jaar geschiedenis*, 1, Antwerpen, 2009: 98-143.

Puyvelde, Leo Van, 'Peter Meert, ein Brüsseler Porträtmaler', *Pantheon* (1933): 233-235.

Puyvelde, Leo Van, *La Peinture flamande au Siècle de Bosch et Breughel*, Parijs, 1962.

Raadt, Jean-Théodore de, 'Notes sur quelques tableaux armoriés du Musée royal de peinture à Bruxelles', *Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles*, 8 (1894): 128-131.

Raadt, Jean-Théodore de, *Sceaux armoriés des Pays-Bas et des pays avoisinants (Belgique – Royaume des Pays-Bas – Luxembourg – Allemagne – France)*. *Recueil historique et héraldique*, herdruk door het Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, 153, 4 dln, Brussel, 1999.

De Ram 1828

Ram, Pierre François Xavier De, *Nova et absoluta Collectio Synodorum tam Provincialium quam Dioecesanarum Archiepiscopatus Mechliniensis*, Mechelen, 1828.

De Ram 1858

Ram, Pierre François Xavier De, *Nova et absoluta Collectio Synodorum Episcopatus Antverpiensis*, Leuven, 1858.

Recouvreur, Adrien, *Nos dessins. Un coup de sonde*, Les cahiers de Pincé, 17, Angers, 1933.

Vander Rest 1860

Rest, Vander, *Aperçu historique sur les établissements de bienfaisance de la ville de Bruxelles*, Brussel, 1860.

Rhee, C. H. van, 'Pogingen tot codificatie van het burgerlijk procesrecht in de Lage Landen bij de zee (1798 – ca. 1819). Naar een 'oudvaderlandse' procedure in de traditie van het *ius commune*?' (deel 1), *Pro Memoria. Bijdragen tot de Rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 1 (2003): 66-95.

Ridder, F. De, 'Kapel van O. L. V. ten Steen', *Hagelands Gedenkschriften* (1913): 116-123.

Ridder, Juliaan H. A. de, 'De Vierschaar van de Brabantse Munt te Antwerpen, een Gerechtigheidsstafereel door Maarten de Vos', *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1984): 219-251.

Ridder, Juliaan H. A. de, *Gerechtigheidsstafereelen voor schepenhuisen in de Zuidelijke Nederlanden in de 14de, 15de en 16de eeuw*, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Schone Kunsten, 51, 45, Brussel, 1989.

De Ridder 1996

Ridder, Paul De, 'Taalgebruik bij de lakengilde, de ambachten, de naties en de sermenten van de stad Brussel (1500-1794)', *Eigen Schoon en de Brabander*, 29, 10-12 (1996): 365-428.

Ridder-Symoens, Hilde De, 'Marcquis (Marques), Lazarus', *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 11, Brussel, 1985: 480-484.

Riegel 1882

Riegel, Herman, *Beiträge zur niederländischen Kunstgeschichte, 1. Abhandlungen und Forschungen zur niederländischen Kunstgeschichte*, 1, Berlijn, 1882.

Riegl, Alois, *Das holländische Gruppenporträt*, heruitg. door Karl M. Swoboda, Wenen, 1931.

Rietstap, J.B., *Armorial Général précédé d'un dictionnaire des termes du blason*, 2 dln, Gouda, 1884-1887.

Rombouts, Ph. en Théodore van Lerijs, *De liggeren en andere historische archieven der Antwerpsche Sint Lucasgilde*, herdruk, 2 dln, Amsterdam, 1961.

Rond het bombardement van Brussel van 1695. Verwoesting en wederopstanding (Handelingen van het gelijknamige colloquium, Brussel, 23-11-1995), uitg. o.l.v. Arlette Smolar-Meynart, *Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 51, 199 (1997).

Roobaert 2002

Roobaert, Edmond, 'Meester Lucas van Nevele en de Brusselse kunstenaarsfamilie Van Nevele in de 16^e eeuw', *Archief- en Bibliotheekwezen in België*, 73, 1-4 (2002): 369-458.

Roobaert 2005

Roobaert, Edmond, 'Het Oordeel van Salomo: archivalische toelichting bij het leven en werk van Michiel van Coxcie (1499-1592) te Brussel', *Handelingen Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 109, 1 (2005): 153-204.

Rookmaaker, H. R., '“Charity” in seventeenth century art', *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek*, 23 (1972): 61-66.

Roosens, Bernhard, 'La famille anversoise Le Roy: des marchands de poudre à canon devenus chevaliers (XVIe-XVIIe siècle). Recherches autour de quelques portraits d'Antoon van Dyck', *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1999): 138-157.

Rooses 1879

Rooses, Max, *Geschiedenis der Antwerpsche schilderschool*, Gent – Antwerpen – 's Gravenhage, 1879.

Rooses, Max, *L'Oeuvre de P. P. Rubens*, 5 dln, Antwerpen, 1886-1892.

Rooses, Max, 'De Vlaamsche meesters in l'Ermitage', *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, 11, 21 (1901): 193-197.

Rosenthal, Lisa, *Gender, Politics, and Allegory in the Art of Rubens*, New York.

Rowlands, John, *Holbein. The paintings of Hans Holbein the Younger. Complete Edition*, Oxford, 1985.

Russell, Sheila, 'Restoration Londoners. A rare View of the City and its Inhabitants in 1660', *Apollo*, augustus (2006): 49-55.

Samin 2007

François Samin, *De la Grootte Gulde à l'Ancien Grand Serment Royal et Noble des arbalétriers de Notre-Dame au Sablon. 2. Gloria ou de 1213 à la fin de l'Ancien Régime. Histoire de la Gilde de 1213 à 1795*, Brussel, 2007.

Saur

Saur. *Allgemeines Künstler-Lexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, meerdere dln, München – Leipzig, 1983-.

Sauvignon, Karine, *Catalogue des dessins anciens des XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles des Musées d'Angers*, onuitg. lic. verh., 2 dln, Parijs (Université de Paris IV. La Sorbonne), 1998.

Scailliérez, Cécile, 'L'attribution à Martin de Vos d'un *Portrait d'homme* du Louvre', *La Revue des Musées de France. Revue du Louvre*, 4 (oktober 2010): 46-54.

Schillings, A., *Oud en nieuw Leuven*, Leuven, 1948.

Schoeffer 1897

Schoeffer, Joannes, *Historische aantekeningen rakende de kerken, de kloosters, de ambachten en andere stichtingen der stad Mechelen*, 3 dln, Mechelen, [1897].

Scholliers 1965

Scholliers, E., 'Prijzen en lonen te Antwerpen en in het Antwerpse (16de-19de eeuw)', *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant (XVe-XVIIIe eeuw)*, o.l.v. C. Verlinden, 2, Rijksuniversiteit te Gent Werken uitgegeven door de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte, 125, Brugge, 1965: 641-662.

Schrijver, Marc De, 'De "Cameren" van de Antwerpse schuttersgilden', *Jaarboek 1980 van Cornelis Floris*, 1980: 1-25.

Segers, Nico, *Het Stedelijk Museum van Mechelen: Acquisities en weldoeners (1844-1895)*, onuitg. lic. verh., KULeuven, 2007.

Silver, Larry en Henry Luttikhuis, 'The Quality of Mercy: Representations of Charity in early Netherlandish Art', *Studies in Iconography*, uitg. door Michael Curschmann, Colum Hourihane en Lawrence Nees, Medieval Institute Publications, 29, Kalamazoo, 2008: 216-248.

Slive, Seymour, 'Notes on the relationship of protestantism to seventeenth century Dutch painting', *The Art Quarterly*, 19, 1 (1956): 3-15.

Smeyers, André, *Leuven vroeger en nu*, Leuven, 1948.

Smith, John, *A Catalogue Raisonné of the Works of the most eminent Dutch, Flemish, and French Painters*, 9 dln, Londen, 1829-1842.

Smolar-Meynaert, Arlette, Anne Deknop en Martine Vrebos, *Het museum van de stad Brussel, het Broodhuis*, Brussel, 1992.

Smolar-Meynaert, Arlette, 'De toevallige weerslag van het bombardement op het lokale politieke klimaat. Van de verspreiding van geheime archieven tot de opleving van de protestbeweging', *Rond het bombardement van Brussel van 1695. Verwoesting en wederopstanding*, uitg. o.l.v. Arlette Smolar-Meynaert, *Het Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 51, 199 (1997): 81-94.

Soetaert, Paul, *De Bergen van Barmhartigheid in de Spaanse, de Oostenrijkse en de Franse Nederlanden (1618-1795)*, Gemeentekrediet. Historische uitgaven, reeks in-8°, nr. 67, Brussel, 1986.

Soly, Hugo, *Urbanisme en kapitalisme te Antwerpen in de 16de eeuw. De stedenbouwkundige en industriële ondernemingen van Gilbert van Schoonbeke*, Historische Uitgaven Pro Civitate, 47, Brussel, 1977.

Spilbeeck, Désiré Van, 'Toestand van het Antwerpsch museum, in den zomer van 1868', *De Vlaamsche School* (1868): 192-202.

Spilbeeck, Désiré Van, 'Hubertus Sporckmans', *De Vlaamsche School*, 22 (1876): 190-191.

Sprang, Sabine van, 'Les peintres à la cour d'Albert et Isabelle: une tentative de classification', *Sponsors of the past. Flemish art and patronage 1550-1700*, uitg. door Hans Vlieghe en Katlijne Van der Stighelen, Turnhout, 2005: 37-46.

Sprang, Sabine van, *Entre réalité et fiction : Les Festivités du papegai en 1615 à Bruxelles de Denijs van Alsloot (1568?-1625/26) et de son collaborateur Antoon Sallaert (1594-1650), Analyse et mise en contexte d'une suite de tableaux commandée par les archiducs Albert et Isabelle*, onuitg. doctoraal proefschrift (ULB), 5 dln, Brussel, 2006. [publicatie voorzien in de reeks *Pictura Nova*, uitg. door Hans Vlieghe en Katlijne Van der Stighelen, Turnhout (Brepols)]

Sprang, Sabine van, 'Le contexte artistique bruxellois pendant la jeunesse de Philippe de Champaigne', *Lille 2007* (tent. cat.): 49-57.

‘Stadhuis van Antwerpen. Tafereelen en schilderijen aldaar bestaande’, *De Vlaamsche School* (1868): 45-47.

[*Stadsarchief Antwerpen.*] *Privilegekamer* [sic]. *Archieven van de stadsmagistraat, de hertogelijke instellingen, de Brede Raad, de vreemde natiën en de boden. 1249-1840*, Antwerpen, 2005.

Staring, A., ‘Weinig bekende portrettisten. V. Louis Volders’, *Oud Holland*, 61, I-VI (1946): 177-184.

Sterckx, Marjan, ‘The Invisible “Sculpteuse”’: Sculptures by Women in the Nineteenth-century Urban Public Space – London, Paris, Brussels’, [*electronic*] *Nineteenth-Century Art Worldwide*, 38 (2008): s. p.

Stewart, J. Douglas, ‘Pieter Thys (1624-77). Recovering a ‘scarcely known’ Antwerp painter’, *Apollo*, februari (1997): 37-43.

Stighelen, Katlijne Van der, ‘Gerard Seghers’ Drawing for *The Raising of the Cross*’, *Master Drawings*, 26, 1 (1988): 44-49.

Stighelen, Katlijne Van der, ‘De (atelier-)bedrijvigheid van Andries Snellinck (1587-1653) en Co’, *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1989): 303-341.

Van der Stighelen 1990

Stighelen, Katlijne Van der, *De portretten van Cornelis de Vos (1584/5-1651): een kritische catalogus*, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Schone kunsten, 52, nr. 51, Brussel, 1990.

Stighelen, Katlijne Van der, ‘Productiviteit en samenwerking in het Antwerpse kunstenaarsmilieu, 1620-1640’, *Gemeentekrediet*, 44, 2 (1990): 5-15.

Stighelen, Katlijne Van der, ‘Van ‘marchant’ tot ‘vermaert conterfeyter’: het levensverhaal van Cornelis de Vos’, *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1991): 87-156.

Van der Stighelen 1992

Stighelen, Katlijne Van der, ‘Das Porträt zwischen 1550 und 1650. Die Emanzipation eines Genres’, *Von Bruegel bis Rubens. Das goldene Jahrhundert der flämischen Malerei*, tent. cat., heruitg. door Ekkehard Mai en Hans Vlieghe, Köln, Wallraf-Richartz-Museum, 1992: 171-182.

Van der Stighelen 2008

Stighelen, Katlijne Van der, *Hoofd en Bijzaak. Portretkunst in Vlaanderen van 1420 tot nu*, Leuven, 2008.

St Jakobskerk te Antwerpen. Beknopte gids voor het bezichtigen der kerk en hare kunstschaten, Antwerpen, 1927.

Straelen, J. B. Van der, *Jaerboek der vermaerde en kunstryke gilde van Sint Lucas binnen de stad Antwerpen. Behelzende de gedenkwaardigste geschiedenissen in dit genootschap voorgevallen sedert het jaer 1434 tot het jaer 1795. Mitsgaders van de Koninklijke Academie sedert hare afscheyding van Sint Lucas tot hare overvoering naer het klooster der Minderbroeders byeenvergaderd zoo uyt de archieven der zelfde gilde als uyt andere geloofwaardige bewysschriften*, Antwerpen, 1855.

Straelen, J. B. Van der, *Geslagt-Lyste der Nakomelingen van den vermaerden Christoffel Plantin, koninglyken aerts-boekdrcker, binnen de stad Antwerpen, waer by gevoegd is eene geslagt-lyste der familie Mouretorff alias Moretus*, Antwerpen, 1858.

Stroo 2002

Stroo, Cyriel, *De celebratie van de macht. Presentatieminiaturen en aanverwante voorstellingen in handschriften van Filips de Goede (1419-1467) en Karel de Stoute (1467-1477)*, Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten. Nieuwe reeks, nr. 7, Brussel, 2002.

Stroobant, L., 'Note sur un tableau du Grand Serment de l'Arbalète conservé à l'église du Sablon', *Le Folklore brabançon*, 10, 55-56 (1931): 347-348.

Sulzberger, Suzanne, *Essai de monographie sur Martin de Vos*, onuitg. doctoraal proefschrift, Brussel (ULB), 1938.

Szanto, Mickaël, 'Antwerp and the Paris Art Market in the Years 1620-1630', *Mapping Markets for Paintings in Europe 1450-1750*, uitg. door Neil De Marchi en Hans J. Van Miegroet, *Studies in European History (1100-1800)*, 6, uitg. door Marc Boone, Turnhout, 2006: 328-342.

Tahon 1911

Tahon, Victor, *Le Grand Serment de l'Arbalète à Bruxelles et ses Manifestations artistiques au XVIIe siècle*, [uittreksel uit de *Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles*, 25, 2-3-4 (1911): 229-256], Brussel, [1910] 1911: 5-31.

Tervarent, Guy de, *Attributs et Symboles dans l'Art profane 1450-1600*, 2 dln, Genève, 1958-1959.

te Winkel, Jan, *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde. 4. Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde van de Republiek der Vereenigde Nederlanden*, 7 dln, Haarlem, 1922-1927².

Thesaurus Objets religieux du culte catholique 1999

Thesaurus Objets religieux du culte catholique Religious Objects of the Catholic Faith Corredo ecclesiastico di culto cattolico, o. l. v. Joël Perrin en Sandra Vasco Rocca, Parijs, 1999.

Thieme-Becker

Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker, heruitg. door Hans Vollmer, 37 dln, Leipzig, 1907-1950.

Thijs 2006

Thijs, Alfons K. L., 'Religion and social structure: religious rituals in pre-industrial trade associations in the Low Countries', *Craft Guilds in the Early Modern Low Countries. Work, Power, and Representation*, uitg. door Maarten Prak, Catharina Lis, Jan Lucassen e.a., Aldershot – Burlington, 2006: 157-173.

Thomas, Denis, 'A Company of Puritans', *The Connoisseur*, 12, 6 (januari 1968): 33.

Tikkanen, J. J., 'Studien über den Ausdruck in der Kunst. I. Zwei Gebärden mit dem Zeigefinger', *Acta Societatis Scientiarum Fennicae*, 43 (1913): 1-107.

Timmermans, Bert, *Patronen van patronage in het zeventiende-eeuwse Antwerpen. Een elite als actor binnen een kunstwereld*, Studies Stadsgeschiedenis, 3, Antwerpen, 2008.

Timmermans, Bert, '(Family) portraits in the construction of a visual family tree and a social identity. Anticipating the aspirations of elite clientele in seventeenth-century Antwerp', *Pokerfaced. Flemish and Dutch Baroque Faces Unveiled*, Turnhout, 2010: 175-192.

Timmermans 2010

Timmermans, Bert, 'Networkers and Mediators in the 17th-century Antwerp Art World: The Impact of Collectors-Connoisseurs on Artistic Processes of Transmission and Selection', *Luxury in the Low Countries. Miscellaneous Reflections on Netherlandish Material Culture, 1500 to the Present*, uitg. door Rengenier C. Rittersma, Brussel, 2010: 109-133.

Tittler, Robert, *The face of the city. Civic portraiture and civic identity in early modern England*, Manchester – New York, 2007.

Tittler 2008

'Portraiture, precedence and politics amongst the London liveries c. 1540-1640', *Urban History*, 35, 3 (2008): 349-362.

Tricot, Jean-Pierre, 'De Les in de Ontleedkunde van Antwerpen (1660). Hubertus Sporckmans (1619-1690)', *Geneeskunde rond Rubens*, tent. cat., Antwerpen, Geneesherenhuis, 1977: 71-76.

Tricot-Royer, Joseph, 'La Leçon d'Anatomie d'Anvers', *Bulletijn der Belgische vereeniging voor Geschiedenis der Geneeskunde*, 1 (1923): 40-50.

Tricot-Royer, Joseph, *L'amphithéâtre anatomique d'Anvers en 1660*, Antwerpen, 1923.

Tümpel, Christian, 'De Amsterdamse schuttersstukken', *Schutters in Holland 1988* (tent. cat.): 74-103.

Un ensemble néo-classique à Bruxelles: Le Grand Hospice et le quartier du Béguinage, o. l. v. Denis Coekelberghs en Pierre Loze, Monographies du Patrimoine artistique de la Belgique, uitg. door het Institut royal du Patrimoine artistique en het Ministère de la Communauté française, Brussel, 1983.

Uytterhoeven 2002

Uytterhoeven, Rik, *750 jaar Leuvense parochies*, KADOC-Varia 9, Leuven, 2002.

Van Uytven 2000

zie onder de letter D (*De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Brabant en Mechelen tot 1795*)

Uytven, Raymond Van, 'Een groepsportret van de Antwerpse stadsmagistraat 1523', "*Als ich can*". *Liber Amicorum in Memory of Professor Dr. Maurits Smeyers*, uitg. door Bert Cardon, Jan Van der Stock, Dominique Vanwijnsberghe, e.a., Corpus van Verluchte Handschriften, 12, Low Countries Series 9, uitg. door Bert Cardon, Leuven, 2002: 1501-1508.

Vandenbroeck 1985

Paul Vandenbroeck, *Catalogus schilderijen 14e en 15e eeuw, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen*, Antwerpen, 1985.

Vanderheyden, E., *Monographie de la paroisse de S. Pierre à Louvain (1900-1906)*, uitg. door P. Reekmans, Leuven, 1981.

Vandewalle, André, 'Een triptiek met de wethouders van Brugge door Michiel Janssens, 1637', *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming "Société d'Emulation" te Brugge*, 143, 1-2 (2006): 298-307.

Vanwijnsberghe 2002

Vanwijnsberghe, Dominique, 'Réalité et fiction chez le maître du livre d'heures de Dresde. Le frontispice du cartulaire de l'hôpital Saint-Jacques de Tournai (Tournai, Bibliothèque de la Ville, ms. 27)', « *Als ich can* ». *Liber Amicorum in Memory of Professor Dr. Maurits Smeyers*, uitg. door Bert Cardon, Jan Van der Stock en Dominique Vanwijnsberghe, Corpus van verluchte handschriften, 12, Low Countries Series 9, uitg. door Bert Cardon, Leuven, 2002: 1509-1546.

Vegiano, de, *Suite du Supplément au Nobiliaire des Pays-Bas, et du Comté de Bourgogne. 1661-1686*, Mechelen, 1779.

Velde, Carl Van de en Hans Vlieghe, *Stadsversieringen te Gent in 1635 voor de Blijde Intrede van de kardinaal-infant*, Gent, 1969.

Velde, Carl Van de, 'De schilderkunst', *Antwerpen in de XVI^{de} eeuw*, uitg. van het Genootschap voor Antwerpse geschiedenis, Antwerpen, 1975: 419-445.

Velde, Carl Van de, *Frans Floris (1519/20-1570). Leven en werken*, Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten, 37, nr. 30, 2 dln, Brussel, 1975.

Velde, Carl Van de, 'De Coxcies uit de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Antwerpen', *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 96 (1992 (1993)): 193-215.

Velde, Carl Van de, 'Frans Pourbus the Elder and the Diffusion of the Style of Frans Floris in the Southern Netherlands', *Die Malerei Antwerpens – Gattungen, Meister, Wirkungen. Studien zur flämischen Kunst des 16. und 17. Jahrhunderts. Internationales Kolloquium Wien 1993*, heruitg. door Ekkehard Mai, Karl Schütz en Hans Vlieghe, Keulen, 1994: 10-17.

Velghe, Henri, *La collégiale des saints Michel et Gudule à Bruxelles*, Brussel, 1925.

Vennet, Marie van der, 'Un portrait de famille d'Antoine Sallaert à la Pinacothèque de Munich', *Bulletin Koninklijke Musea voor Schone Kunsten*, 9, 1-2 (1960): 183-191.

Vennet, Marie van der, 'Le peintre bruxellois Antoine Sallaert', *Bulletin Koninklijke Musea voor Schone Kunsten* (1974-80): 171-198.

Verbesselt, J., 'Edingen. Sint-Niklaas. Het ontstaan en de groei van de Parochie', *Eigen Schoon en de Brabander*, 79, 7-8-9 (1996): 249-287.

Verhelst, Dirk, *Tot eerlick onderhoudt van meyskens cleene. Geschiedenis van het Maagdenhuis van Antwerpen*, Antwerpen, 1996.

Verleysen 2000

Verleysen, Frederik, *Ambachten en Contrareformatie. Godsdienstige aspecten van de corporatieve wereld na de val van Antwerpen (1585-1633)*, onuitg. lic. verh., UGent, 2000 (geraadpleegd op www.ethesis.net, s.p.).

Verleysen 2001

Verleysen, Frederik, "'Pretense Confrerieën'? Devotie als communicatie in de Antwerpse corporatieve wereld na 1585', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 27, 2 (2001): 153-174.

Verleysen 2005

Verleysen, Frederik, *Het hemelse festijn. Religieuze cultuur, sociabiliteit en sociale relaties in de corporatieve wereld van Antwerpen, Brussel en Gent (ca. 1585 – ca. 1795)*, onuitg. doctoraal proefschrift, Vrije Universiteit Brussel, 2005.

Verleysen, Frederik, "'Het nooden van de Heeren". Een verkenning van verticale relatienetwerken en patronage in de Antwerpse, Brusselse en Gentse corporatieve wereld', *De achttiende eeuw*, 39, 2 (2007): 21-40.

Vermeersch, Valentin, *Brugge Stedelijke Musea. Gilden en Ambachten*, Brugge, 1988.

Verswyvel 1907

Verswyvel, D., *Beschrijving der Kerken, Kloosters en Abdijen te Antwerpen met de daarin bestaande rijkdommen, schatten, enz. en 't verhaal van de schade door dezelve in de 18de eeuw ondergaan volgens een oude, deels gedrukte, deels schriftelijke Antwerpsche Kroniek*, Antwerpen, 1907.

Vervaeke, Julien, 'Catalogus van de altaarstukken van gilden en ambachten uit de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Antwerpen en bewaard in het Koninklijk Museum', *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1976): 197-244.

Verzameling der Graf- en Gedenkschriften van de provincie Antwerpen. Arrondissement Antwerpen. I. Antwerpen. Cathedrale kerk, Antwerpen, 1856.

Vey, Horst, 'Anton van Dycks Ölskizzen', *Bulletin des Musées Royaux des Beaux-Arts*, 5 (1956): 167-208.

Vey, Horst, *Die Zeichnungen Anton van Dycks*, Monographien des “Nationaal Centrum voor de Plastische Kunsten van de XVIde en XVIIde eeuw”, uitg. door het Nationaal Centrum voor de Plastische Kunsten van de XVIde en XVIIde eeuw o.l.v. R.-A. d’ Hulst, 2 dln, Brussel, 1962.

Vey, Horst, ‘Van Dyck’s Two Lost Group Portraits for the Brussels Town Hall’, *Van Dyck 1599-1999: Conjectures and Refutations*, Turnhout, 2001: 65-75.

Viardot, Louis, *Les Musées d’Allemagne et de Russie, Guide et Mémento de l’Artiste et du Voyageur*, Parijs, 1844.

Ville de Bruxelles. Bulletin communal (1890, 2).

Vlieghe, Hans, ‘De H. Maagd en het Kind door heiligen vereerd, een tekening door Gaspar de Crayer in het Prentenkabinet te Antwerpen’, *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1965): 213-222.

Vlieghe 1967

Vlieghe, Hans, ‘Caspar de Crayer als Bildnismaler. Seine Entwicklung bis etwa 1630’, *Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, 63 (1967): 81-108.

Vlieghe, Hans, ‘Nieuwe toeschrijvingen aan Antwerpse schilders uit de zeventiende eeuw’, *Gentse bijdragen tot de kunstgeschiedenis en de oudheidkunde*, 20 (1967): 159-180.

Vlieghe 1972

Vlieghe, Hans, *Gaspar de Crayer, sa vie et ses oeuvres*, Monographies du “Nationaal Centrum voor de Plastische Kunsten van de XVIde en XVIIde Eeuw”, uitg. door het Nationaal Centrum voor de Plastische Kunsten van de XVIde en XVIIde eeuw o.l.v. R.-A. d’ Hulst, 2 dln, Brussel, 1972.

Vlieghe 1973

Vlieghe, Hans, *Saints II*, Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, 8, 2, uitg. door het Nationaal Centrum voor de Plastische Kunsten van de XVIde en XVIIde eeuw, Brussel, 1973.

Vlieghe, Hans, ‘De leerpraktijk van een jonge schilder: Het notitieboekje van Pieter van Lint in het Institut Néerlandais te Parijs’, *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten van Antwerpen*, 1979: 249-279.

Vlieghe, Hans, ‘Ölskizzen von Cornelis de Vos’, *Beiträge zur Geschichte der Ölskizze vom 16. bis 18. Jahrhundert: Ein Symposium aus Anlass der Ausstellung “Malerei aus erster Hand: Ölskizzen von Tintoretto bis Goya” im Herzog Anton Ulrich-Museum vom 28.-30.3.1984*, Braunschweig, 1984: 59-70.

Vlieghe 1987

Vlieghe, Hans, *Rubens portraits of identified sitters painted in Antwerp*, Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, 19, 2, uitg. door het Nationaal Centrum voor de Plastische Kunsten van de XVIde en de XVIIde eeuw, New York, 1987.

Vlieghe 1990

Vlieghe, Hans, 'Evolutie van de Antwerpse monumentale historie- en portretschilderkunst ten tijde van Jan Boeckhorst', *Jan Boeckhorst (1604-1668) medewerker van Rubens*, tent. cat., Freren, Antwerpen Rubenshuis en Münster Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte, 1990: 48-62.

Vlieghe, Hans, 'Maatwerk en confectie', *Stad in Vlaanderen. Cultureel en maatschappij 1477-1787*, tent. cat., o.l.v. Jan Van der Stock, Brussel, Galerij van het Gemeentekrediet, 1991: 255-268.

Catalogus Brugge 1994

Vlieghe, Hans, *Stedelijke Musea Brugge. Catalogus schilderijen. 17de en 18de eeuw*, Brugge, 1994.

Vlieghe, Hans, 'Thoughts on Van Dyck's Early Fame and Influence in Flanders', *Van Dyck 350*, Studies in the History of Art, 46, uitg. door Susan J. Barnes en Arthur K. Wheelock, Washington, 1994: 199-220.

Vlieghe 1998

Vlieghe, Hans, *Flemish Art and Architecture 1585-1700*, New Haven – Londen, 1998.

Vlieghe, Hans, 'Further Thoughts on the Use of Drawings in Gaspar de Crayer's Workshop', *Master Drawings*, 36, 1 (1998): 83-90.

Vlieghe, Hans i.s.m. Bernard Descheemaeker en Inge Wouters, 'Dream and Adjuration: On the allegorisation of war and peace in the Southern Netherlands after Rubens', *1648 War and Peace in Europe*, uitg. door Klaus Bussmann en Heinz Schilling, 2, Münster – Osnabrück, 1998: 575-585.

Vlieghe 2011

Vlieghe, Hans, *David Teniers the Younger (1610-1690). A Biography*, Pictura Nova, 16, uitg. door Hans Vlieghe en Katlijne Van der Stighelen, Turnhout, 2011.

Voet 1969

Voet, Leon, *The Golden Compasses. The History of the House of Plantin-Moretus*, 2 dln, Amsterdam – Londen – New York, 1969-1972.

Voet, Leon, *De Gouden Eeuw van Antwerpen. Bloei en uitstraling van de Metropool in de zestiende eeuw*, Antwerpen, 1974.

Vos 2007

Vos, Aart, *Burgers, broeders en bazen. Het maatschappelijk middenveld van 's-Hertogenbosch in de zeventiende en achttiende eeuw*, Hilversum, 2007.

De Vos 1991

Vos, D. De, 'A propos du retable des Saints Crépin et Crépinien. Les deux volets méconnus du Musée des Beaux-Arts de Moscou', *Annales d'Histoire de l'Art et d'Archéologie*, 13 (1991): 33-42.

Waagen, Gustav Friedrich, *Treasures of Art in Great-Britain*, 4 dln en supplement, Londen, 1854-1857.

Van de Waal 1956

Waal, Hans van de, 'De Staalmeesters en hun legende', *Oud Holland*, 71 (1956): 61-107.

Watteeuw, Bert, 'Een neus voor kunst. De Antwerpse liefhebber Jacomo de Cachiopin (1591/92-1659) en zijn collectie', *Pokerfaced. Flemish and Dutch Baroque Faces Unveiled*, Turnhout, 2010: 69-100.

Wauters, Alphonse, *L'Ommeganck et les autres Fêtes des Serments de Bruxelles, s. l., s. d.*

Wauters 1841

Wauters, Alphonse, 'Les Serments de Bruxelles, leur origine, leur organisation et leurs réglemens', *Revue de Bruxelles*, 4 (1841): 1-27.

Wauters 1848

Wauters, Alphonse, *Notice historique sur les Anciens Sermens ou Gildes d'arbalétriers, d'archers, d'arquebusiers et d'escrimeurs, de Bruxelles*, Brussel, 1848.

Wauters, Alphonse, *Histoire des environs de Bruxelles ou description historique des localités qui formaient autrefois l'ammannie de cette ville*, 4 dln, Brussel, 1855-1857.

Wauters, Alphonse, *Histoire des environs de Bruxelles ou description historique des localités qui formaient autrefois l'ammannie de cette ville* (1855), nieuwe vermeerderde uitg. door Fabienne Marien, 18 dln, Brussel, 1971-1975.

Wauters, Alphonse, 'Anneessens, François', *Biographie nationale*, uitg. door l'Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts, 1, Brussel, 1866: kol. 300-317.

Wauters, Alphonse, *L'Ancienne Maison des Poissonniers à Bruxelles*, Brussel, 1876.

Wauters, Alphonse, *Les tapisseries bruxelloises*, Brussel, 1878.

Wauters, Alphonse, *Documents concernant le Canal de Bruxelles à Willebroeck précédés d'une introduction contenant un résumé de l'histoire de ce canal*, Brussel, 1882.

Wauters 1888

Wauters, Alphonse, *Ville de Bruxelles. Liste chronologique des doyens des corps de métiers de Bruxelles de 1696 à 1795 dressée d'après des documents inédits*, Brussel, 1888.

Wauters, Alphonse, 'Marselaer (Frédéric de)', *Biographie Nationale*, 13, Brussel, 1894-95: kol. 854-860.

Weghe, Robert Vande, *Geschiedenis van de Antwerpse straatnamen*, Antwerpen, 1977.

Van Werveke 1899

Werveke, A. van, 'Inhuldiging van Karel VI, Keizer der Romeinen, als Graaf van Vlaanderen, te Gent, den 18 October 1717', *Inventaire archéologique de Gand*, 12 (augustus 1899): 116.

Weyns, N. J., 'Abbaye de Tronchiennes', *Monasticon belge, 7. Province de Flandre Orientale*, 3, uitg. door het Nationaal Onderzoekscentrum voor religieuze geschiedenis, Luik, 1980: 537-567.

White, Christopher, 'Van Dyck Drawings and Sketches', *The Burlington Magazine*, 102, 693 (december 1960): 510-516.

Wieseman, Marjorie E., 'The Art of "Conversatie": Genre Portraiture in the Southern Netherlands in the Seventeenth Century', *The Age of Rubens*, o. l. v. Peter C. Sutton, tent. cat., Boston, Museum of Fine Arts – Toledo, Museum of Fine Arts, 1993: 182-193.

Wilenski, R. H., *Flemish painters, 1430-1830*, 2 dln, Londen, 1960.

Wilhelm 1957

Wilhelm, Jacques, 'Les tableaux de l'hôtel de ville de Paris et de l'Abbaye Sainte Geneviève. Supplément à l'ouvrage de MM. Dumolin, Jarry et Brière', *Bulletin de la Société de l'Histoire de l'Art français* [1956] (1957): 21-32.

Wilhelm 1963

Wilhelm, Jacques, 'Pourbus peintre de la municipalité parisienne', *Art de France*, 3 (1963): 114-123.

Wilhelm, Jacques, 'Un dessin inédit de Gaspar de Crayer', *Bulletin Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België*, 16 (1967): 303-306.

Willocx, F., *L'introduction des décrets du Concile de Trente dans les Pays-Bas et dans la Principauté de Liège*, Leuven, 1929.

Wils 1905

Wils, Jos, *Le Sacrement de Miracle de Louvain (1374-1905). Monographie Historique et Religieuse*, Leuven, 1905².

Winkel, Marieke de, 'Eene der deftigsten dragten' The Iconography of the *Tabbaard* and the Sense of Tradition in Dutch Seventeenth-century Portraiture', *Beeld en zelfbeeld in de Nederlandse kunst, 1550-1750*, uitg. door Reindert Falkenburg, Jan de Jong, Herman Roodenburg e.a., *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek 1995*, 46 (1995): 144-167.

Wolters van der Wey, Beatrijs, 'A New Attribution for the Antwerp *Anatomy Lesson of Dr. Joannes van Buyten*', [*electronic*] *Journal of the Historians of Netherlandish Art*, 1, 2 (2009): s. p.

Wolters van der Wey, Beatrijs, 'Preparatory Drawings by Cornelis de Vos for the *Portrait of the Antwerp Arquebusiers (1644)*', *Master Drawings*, 47, 3 (2009): 353-365.

Woollett, Anne Tayloe, *The altarpiece in Antwerp, 1554-1615: painting and the militia guilds, authorized facsimile* van doctoraal proefschrift, Columbia University, 2004.

Wouters, Peter, 'De schildersfamilie Horemans en een werk uit het KMSK', *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (1992): 187-213.

Wuyts, Leo, 'Het St.-Jorisretabel van de Oude Voetboog door Maarten De Vos. Een ikonologisch onderzoek', *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen*, 1971: 107-136.

Wyffels 1959

Wyffels, A., 'Maten en gewichten', *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant (XVe-XVIIIe eeuw)*, o.l.v. C. Verlinden, 1, Rijksuniversiteit te Gent Werken uitgegeven door de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte, 125, Brugge, 1959: 1-15.

Zondervan, J. W., 'Het Panhuys-paneel van het Mauritshuis. Beeld van een snel vervlogen droom', *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie en het Iconografisch Bureau*, 36 (1982): 74-116.

Zweite, Armin, *Studien zu Marten de Vos. Ein Beitrag zur Geschichte der Antwerpener Malerei in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, gedeeltelijk uitg. doctoraal proefschrift, Göttingen, (1970) 1974.

Zweite, Armin, *Marten de Vos als Maler. Ein Beitrag zur Geschichte der Antwerpener Malerei in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, Berlijn, 1980.

III. CATALOGI

1. TENTOONSTELLINGSCATALOGI

1902, Brugge, [s.l.]

William Henry James Weale, *Exposition des Primitifs flamands et d'Art ancien. Première Section : Tableaux. Catalogue*, Brugge, 1902.

1910, Brussel, Jubelparkpaleis

Exposition d'art ancien. L'Art belge au XVIIe siècle, Brussel, 1910.

1913, Gent, [s.l.]

Wereldtentoonstelling van Gent 1913. Oude kunst in Vlaanderen (Scheldegouw). Kunsthistorische tentoonstelling, Gent, 1913.

1923, Gent, Cercle artistique et littéraire

Jos Casier, 'Exposition d'art ancien organisée par « Gand artistique » au Cercle artistique et littéraire de Gand', *Gand Artistique*, 2, 10 (1923): 230-255.

1930, Antwerpen, gebouwen van de kerk [Kristus Koning] en de school op de site van de Wereldtentoonstelling

Exposition Internationale Coloniale, Maritime et d'Art flamand. Section d'Art flamand ancien. 1. Peintures – Dessins – Tapisseries. Catalogue, Antwerpen, 1930.

1935, Antwerpen, Antwerpsche Propagandaweken

Tentoonstelling van kunstwerken uit Antwerpsche Verzamelingen. Catalogus, Antwerpen, 1935.

1935, Brussel

Cinq siècles d'Art. Exposition universelle et internationale de Bruxelles 1935, 3 dln, Brussel, 1935.

Paul Lambotte, *Exposition internationale de cinq siècles d'art. Guide illustré*, 2 dln, Brussel, 1935.

1946, Antwerpen, Museum Vleeshuis

De Antwerpsche gilden en ambachten in Rubens' tijd. Catalogus, Antwerpen, 1946.

1947, Parijs, Ecole Nationale Supérieure des Beaux-Arts

Exposition de dessins, livres illustrés et xylographies de l'Ecole Nationale Supérieure des Beaux-Arts, Art flamand des Xve, XVIe, XVIIe siècles, Parijs, 1947.

1948, Antwerpen, Stedelijke Feestzaal

Tentoonstelling kerkelijke kunst. Catalogus, Antwerpen, 1948.

1949, Antwerpen, KMSKA

Frank van den Wijngaert, *Van Dyck Tentoonstelling*, Antwerpen, 1949.

1950, Antwerpen, Gerechtshof

Tentoonstelling van het Antwerps rechtsleven, Antwerpen, 1950.

1952-1953, Helsinki, Ateneum (Academie voor Schone Kunsten van Finland) – Brussel, KMSKB

P. P. Rubens: Esquisses, dessins, gravures, Helsinki, 1952.

1952-1953, Parijs, Orangerie des Tuileries

[Paul Fierens], *Le Portrait flamand dans l'Art flamand de Memling à Van Dyck*, Brussel, 1952.

1953, Brugge, Stedelijk museum

[Paul Fierens], *Le Portrait dans les anciens Pays-Bas*, Brussel, 1953.

1953-1954, Londen, Royal Academy of Arts

Flemish Art 1300-1700, Londen, 1953.

1953-1954, Rotterdam, Museum Boymans

Olieverfschetsen van Rubens, Rotterdam, 1953.

1954, Parijs, Bibliothèque Nationale

Anvers, ville de Plantin et de Rubens, Parijs, 1954.

1957, Zwolle, Provinciaal Overijssels Geschiedkundig Museum

J. Verbeek en J. W. Schotman, *Hendrick ten Oever, een vergeten Overijssels meester uit de zeventiende eeuw*, Zwolle, 1957.

1959, Antwerpen, Feestzaal Arthur Goemaerelei

"Laus Laurentio". *Derde eeuwfeest Sint-Laurentiusparochie 1659-1959*, Antwerpen, 1959.

1960, Antwerpen, Rubenshuis – Rotterdam, Museum Boijmans Van Beuningen

Roger A. d'Hulst en Horst Vey, *Antoon van Dyck. Tekeningen en olieverfschetsen*, Antwerpen, 1960.

1961, Brussel, KMSKB

F. C. Legrand, *Spel en Tijdverdrijf*, Brussel, 1961.

1961, Brussel, Paleis voor Schone Kunsten

Verzamelingen van de openbare onderstand, Brussel, 1961.

1961, Mechelen, Cultureel centrum van de stad Mechelen

Malines, 4 siècles cité archiépiscopale, Mechelen, 1961.

1962, Charleroi, Palais des Beaux-Arts – Tongeren, Gallo Romeins Museum

L'Assistance publique à travers les âges, Charleroi, 1962.

1964, Antwerpen, Koninklijke Academie voor Schone Kunsten

1663 / 1963. 1863 / 1963. Geschiedenis en uitstraling van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen, Antwerpen, 1964.

1964, Edingen, Gemeentehuis – Dekanale kerk – Kapucijnenklooster

Kunstschaten van Edingen. Wandtapijten. Godsdienstige Kunst. Kunstschaten van de familie van Arenberg, Edingen, 1964.

1965, Amsterdam, Kunsthandel Houthakker

Master Drawings exhibited by Bernard Houthakker, Amsterdam, 1965.

1965, Brussel, KMSKB

De Eeuw van Rubens, Brussel, 1965.

1966-1967, Antwerpen, Museum Vleeshuis – Brussel, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis

W. Van Nespen, G. Simons en J. Gerarts, *Schaten van de Vlaamse Schuttersgilden*, Brussel, 1966.

1971, Averbode, Abdij van Averbode

Trudo J. Gerits, *Sint-Norbertus in de Brabantse kunst*, Averbode, 1971.

1971, Parijs, Kunsthandel Hélène Aymonier

Dessins de Maîtres Anciens, Parijs, april/mei 1971.

1975, Brussel, Sint-Michielskathedraal

Sint-Michielskathedraal – Kunst en Geschiedenis, Brussel, 1975.

1975, Brussel, Stadhuis

De Commissie van Openbare Onderstand van Brussel gisteren – vandaag – morgen, Brussel, 1975.

1976, Antwerpen, Stedelijke Feestzaal

Leven langs de Schelde. Antwerpen in de 16^e en 17^e eeuw, Antwerpen, 1976.

1977, Antwerpen, Geneesherenhuis
Geneeskunde rond Rubens, Antwerpen, 1977.

1977-1978, Londen, Heim Gallery – Liverpool, Walker Art Gallery – Dublin, National Gallery of Ireland – Birmingham, City Museum and Art Gallery
The Finest Drawings from the Museums of Angers, Londen, 1977.

1977-1978, Parijs, Grand Palais
Le Siècle de Rubens dans les collections publiques françaises, Parijs, 1977.

1978, Angers, Musée d'Angers
Cent dessins des Musées d'Angers, Angers, 1978.

1979, Brussel, O.-L.-Vrouw ter Kapellekerk
'Catalogue de l'exposition Trésors d'Art des Eglises de Bruxelles' (tent. o. l. v. Denis Coekelberghs), *Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles*, 56 (1979).

1979, Brussel, Paleis voor Schone Kunsten
Saint Michel et sa symbolique, Brussel, 1979.

1979, Williamstown, Robert Hull Fleming Museum
Master Drawings from the Collection of Ingrid and Julius Held, Williamstown, 1979.

1980, Utrecht, Centraal Museum
Erik de Jong, *Een schilderij centraal. De Slapende Mars van Hendrick ter Brugghen*, Utrecht, 1980.

1984, Amsterdam, Rijksmuseum
P. J. J. van Thiel en C. J. de Bruyn Kops, *Prijst de Lijst. De Hollandse schilderijlijst in de zeventiende eeuw*, Den Haag, 1984. [Bijgewerkte Engelstalige editie *Framing in the Golden Age. Picture and frame in 17th-century Holland*, Amsterdam – Zwolle, 1995]

1984, Brugge, Memlingmuseum (St.-Janshospitaal)

Huvenne 1984

Paul Huvenne, *Pieter Pourbus meester-schilder 1524-1584*, Brugge, 1984.

1985, Leuven, Stedelijk Museum Vander Kelen-Mertens
Werken van Barmhartigheid. 650 jaar Alexianen in de Zuidelijke Nederlanden, Leuven, 1985.

1986, Haarlem, Frans Halsmuseum
Eddy de Jongh, *Portretten van echt en trouw. Huwelijk en gezin in de Nederlandse kunst van de zeventiende eeuw*, Haarlem, 1986.

1987, Brussel, Paleis van Karel van Lotharingen – Koninklijke Bibliotheek Albert I
Karel Alexander van Lotharingen. Gouverneur-generaal van de Oostenrijkse Nederlanden (Europalia 87 Österreich), Brussel, 1987.

1988, Antwerpen, St.-Michielskerk

Karel Julien Vander Eyken, *De St.-Michielsabdij Antwerpen. Iconografische tentoonstelling 1124-1830*, Antwerpen, 1988.

1988, Haarlem, Frans Halsmuseum

Schutters in Holland 1988

Schutters in Holland. Kracht en zenuwen van de stad, uitg. door M. Carasso-Kok en J. Levy-van Halm, Zwolle, 1988.

1990, Antwerpen, Museum Plantin-Moretus

De geneeskunde in de Zuidelijke Nederlanden (1475-1660), o.l.v. Francine de Nave en M. De Schepper, Antwerpen, 1990.

1990, Antwerpen, Rubenshuis en Münster, Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte

Jan Boeckhorst (1604-1668) medewerker van Rubens, Freren, 1990.

1990, Enkhuizen, Zuiderzeemuseum

Rudi Ekkart, *Portret van Enkhuizen in de gouden eeuw*, Zwolle, 1990.

1990-1991, Washington, National Gallery of Art,

Arthur K. Wheelock Jr., Susan J. Barnes, Julius S. Held, e.a., *Anthony van Dyck*, Washington, 1990.

1991, Antwerpen, KMSKA

Margret Klinge, *David Teniers de Jonge. Schilderijen. Tekeningen*, Antwerpen, 1991.

1991, Bern, Musée d'histoire de Berne en Musée des beaux-arts de Berne

Emblèmes de la liberté. L'image de la république dans l'art du XVIe au XXe siècle, o.l.v. Dario Gamboni en Georg Germann, Bern, 1991.

1991, Brussel, Galerij van het Gemeentekrediet

Stad in Vlaanderen. Cultuur en maatschappij 1477-1787, o.l.v. Jan Van der Stock, Brussel, 1991.

1992, Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten

America, bruid van de zon, Gent, 1991.

1992, 's Hertogenbosch, Noordbrabants Museum – Straatsburg, Musée des Beaux-Arts

Theodoor van Thulden. Een Zuidnederlandse barokschilder (1606 's Hertogenbosch 1669), o.l.v. Alain Roy, Zwolle – 's Hertogenbosch – Straatsburg, 1992.

1993, Antwerpen, Elzenveld

Arm in Antwerpen 1993

Arm in Antwerpen. Geschiedenis van de armenzorg en de sociale politiek te Antwerpen, uitg. door Dirk Verhelst, Antwerpen, 1993.

1993, Antwerpen, Hessenhuis

Antwerpen verhaal van een metropool 16de – 17de eeuw, o.l.v. Jan Van der Stock, Antwerpen, 1993.

1993, Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten
Roger A. d'Hulst, Nora De Poorter en Marc Vandenven, *Jacob Jordaens (1593-1678)*, 3 dln, Brussel, 1993.

1993-1994, Boston, Museum of Fine Arts – Toledo, Museum of Art
Peter C. Sutton, *The Age of Rubens*, Boston, 1993.

1994, Brussel, KMSKB
Het verborgen Museum. Ontdekkingstocht in de reserves, Brussel, 1994.

1994, Rotterdam, Rotterdams Historisch Museum
Rotterdamse Meesters uit de Gouden Eeuw, uitg. door Nora Schadee, Rotterdam – Zwolle, 1994.

1997, Mechelen, Stedelijk Museum Hof van Busleyden
Lucas Faydherbe 1617-1697. Mechels beeldhouwer en architect, o.l.v. Heidi De Nijn, Hans Vlieghe en Hans Devisscher, Mechelen, 1997.

1997-1998, Madrid, Fundación Carlos de Amberes
Instrumentos científicos del siglo XVI. La corte española y la escuela de Lovaina, Madrid, 1997.

1998, Brugge, Groeningemuseum
Brugge en de renaissance. Van Memling tot Pourbus. Notities, 2 dln, Brugge, 1998.

1998, Madrid, Fundación Carlos de Amberes
El final de la guerra de Flandes (1621-1648). 350 aniversario de la Paz de Münster, Madrid, 1998.

1998-1999, Den Haag, Mauritshuis
Norbert Middelkoop, Petria Noble, Jørgen Wadum, e. a., *Rembrandt under the scalpel. The Anatomy Lesson of Dr Nicolaes Tulp Dissected*, Den Haag – Amsterdam, 1998.

1999, Antwerpen, KMSKA – Londen, Royal Academy of Arts
Christopher Brown, Hans Vlieghe, e.a., *Van Dyck 1599-1641*, Antwerpen, 1999.

1999, Utrecht, Museum Catharijneconvent
Utrecht 1999
Truus van Bueren en W. C. M. Wüstefeld, *Leven na de dood. Gedenken in de late Middeleeuwen*, Turnhout, 1999.

2000 – 2001, Haarlem, Frans Halsmuseum – Antwerpen, KMSKA
Kinderen op hun mooist. Het kinderportret in de Nederlanden 1500-1700, uitg. door Jan Baptist Bedaux en Rudi Ekkart, Gent – Amsterdam, 2000.

2001, Toronto, Art Gallery of Ontario
Rubens and his Age. Treasures from the Hermitage Museum, Russia, uitg. door Christina Corsiglia, Londen, 2001.

2002-2003, Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum

Kopstukken. Amsterdammers geportretteerd 1600 / 1800, o.l.v. Norbert Middelkoop, Amsterdam, 2002.

2002-2003, Bilbao, Museo Guggenheim, 2002

Rubens y su época. Tesoros del Museo Ermitage, Russia, Bilbao, 2002.

2002-2003, Delft, Stedelijk Museum Het Prinsenhof

De snijkunst verbeeld. Delftse anatomische lessen nader belicht, o.l.v. Hans Houtzager en Michiel Jonker, Zwolle, 2002.

2003, Den Haag, Mauritshuis

Hans Holbein de Jonge 1497/8-1543. Portretschilder van de Renaissance, Zwolle – Den Haag, 2003.

2003, Hasselt, Stedelijk Museum Stellingwerff-Waerdenhof

Oog in oog. Hasseltse familieportretten en –objecten uit de 17de en 18de eeuw, Hasselt, 2003.

2003-2004, Barcelona, La Fundación ‘La Caixa’

Rubens, Van Dyck, Jordaens... Maestros de la Pintura Flamenca del S. XVII en las Colecciones del Museo Ermitage, Barcelona, 2003.

2006, Angers, Musées des Beaux-Arts, cabinets d’arts graphiques,

De Spekaert à Jongkind. Dessins méconnus des musées d’Angers, Angers, 2006.

2006, Hiroshima, Hiroshima Prefectural Art Museum

The State Hermitage Museum Exhibition. ‘Private Life in Western Art.’ Flemish Painting and European Handicrafts, Hiroshima, 2006.

2006, Luik, Musée de l’Art Wallon

Lambert Lombard. Renaissanceschilder Luik 1505/06-1566. Interdisciplinaire essays en tentoonstellingscatalogus, o.l.v. Godelieve Denhaene, Scientia Artis, 3, uitg. door het KIK, Brussel, 2006.

2006-2007, Los Angeles, The J. Paul Getty Museum – Den Haag, Koninklijk Kabinet van Schilderijen Mauritshuis

Anne T. Woollett en Ariane van Suchtelen, *Rubens & Brueghel. A Working Friendship*, Los Angeles, 2006.

2007, Parijs, Louvre

Louis-Antoine Prat i.s.m. Laurence Lhinares, *Histoire des collections du musée du Louvre. La collection Chennevières. Quatre siècles de dessins français*, Parijs, 2007.

2007-2008, Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België

Rubens, een genie aan het werk, Tielt, 2007.

2007-2008, Lille, Palais des Beaux-Arts de Lille – Genève, Musée Rath

Lille 2007

Philippe de Champaigne (1602-1674). Entre politique et dévotion, o.l.v. Alain Tapié en Nicolas Sainte Fare Garnot, Parijs, 2007.

2007-2008, Londen, The National Gallery – Den Haag, Mauritshuis
Rudi Ekkart en Quentin Buvelot, *Hollanders in beeld. Portretten uit de Gouden Eeuw*, Zwolle, 2007.

2007-2009, Edinburgh, The Queen's Gallery – Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België – Londen, The Queen's Gallery
Desmond Shawe-Taylor en Jennifer Scott, *Bruegel to Rubens: Masters of Flemish Painting*, Londen, 2007.

2008, Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten
Voorbeeldige busten. Het Borstbeeld in de Nederlanden 1600 - 1800, Heule, 2008.

2008-2010, Londen, Palace of Holyroodhouse en Buckingham Palace
Desmond Shawe-Taylor, *The Conversation Piece: Scenes of Fashionable Life*, Londen, 2008.

2009, Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum
Norbert Middelkoop en Tom van der Molen, *Amsterdams Glorie. De Oude Meesters van de stad Amsterdam*, Bussum, 2009.

2009, Antwerpen, O.-L.-Vrouwekathedraal

Reünie 2009

Van Quinten Metsijs tot Peter Paul Rubens. Meesterwerken uit het Koninklijk Museum terug in de kathedraal, Antwerpen, 2009.

2011-2012, Amsterdam, Hermitage

Rubens, Van Dyck & Jordaens. Vlaamse schilders uit de Hermitage, Amsterdam, 2011.

2. BESTANDSCATALOGI

Amsterdam, Rijksmuseum

Henk van Os, Jan Piet Filedt Kok, Ger Luijten e.a., *Nederlandse kunst in het Rijksmuseum 1400 – 1600*, Zwolle, 2000.

Amsterdam, Rijksprentenkabinet (Rijksmuseum)

Marijn Schapelhouman, *Nederlandse tekeningen omstreeks 1600*, Catalogus van de Nederlandse tekeningen in het Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum, Amsterdam, 3, 's Gravenhage, 1987.

Angers, Musée Pincé (voormalig Musée Turpin de Crissé)

Adrien Recouvreur, *Musée Turpin de Crissé (Hôtel de Pincé): Catalogue-guide*, Angers, 1933.

Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten

Théodore Van Leries, *Notice sur le catalogue du Musée d'Anvers*, Antwerpen, 1851.

Catalogue du Musée d'Anvers, uitg. door Le Conseil d'Administration de l'Académie royale des Beaux-Arts, Antwerpen, 1857.

Bibliografie uit Beatrijs Wolters van der Wey, *Groepsvertoon*.

Publieke groepsportretten in Brabant 1585-1800: studie vanuit maatschappelijk, typologisch en iconografisch oogpunt en kritische catalogus, doctoraal proefschrift, 2, KU Leuven, 2012: 231-293.

Catalogue du Musée d'Anvers, uitg. door Académie royale des Beaux-Arts. Conseil d'Administration, Antwerpen, 1874.

Koninklijk Museum. Catalogus: met bijvoegsel, Antwerpen, 1890.

Koninklijk Muzeum van Schoone Kunsten. Beschrijvend catalogus, Antwerpen, 1905.

Paul De Mont, *Musée royal des Beaux-Arts d'Anvers. Catalogue descriptif. I. Maîtres anciens*, Antwerpen, 1911.

Vandenbroeck 1985

Paul Vandenbroeck, *Catalogus schilderijen 14e en 15e eeuw*, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, Antwerpen, 1985.

Koninklijk Museum voor Schone Kunsten. Departement Oude Meesters. Catalogus schilderkunst oude meesters, uitg. door Erik Vandamme, Antwerpen, 1988.

Yolande Morel-Deckers, *Koninklijk Museum voor Schone Kunsten. Deelcatalogus. Schilderijen uit de 18de eeuw*, Antwerpen, 1988.

Brugge, Stedelijke Musea

Catalogus Brugge 1979

Dirk De Vos, *Stedelijke Musea Brugge. Catalogus Schilderijen 15de en 16de eeuw*, Brugge, 1979.

Catalogus Brugge 1994

Hans Vlieghe, *Stedelijke Musea Brugge. Catalogus Schilderijen 17de en 18de eeuw*, Brugge, 1994.

Brugge, Stedelijke Musea Steinmetzkabinet

Carl Van de Velde, *Stedelijke Musea Brugge Steinmetzkabinet. Catalogus van de tekeningen*, 2 dln, Brugge, 1984.

Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België (KMSKB)

Catalogus KMSKB 1803

Notice des tableaux Et autres objets d'arts [sic] exposés au Musée du département de la Dyle, situé à Bruxelles, dans le local de la ci-devant Cour, Brussel, An XI [sept. 1802- sept. 1803].

Catalogus KMSKB 1806

Idem, Brussel, 1806.

Catalogus KMSKB 1811

Idem, Brussel, 1811.

Notice des tableaux et autres objets d'art composant le musée de Bruxelles, Brussel, 1821.

Catalogus KMSKB 1832

Catalogue des tableaux exposés au Musée de la ville de Bruxelles, établi dans les batimens [sic] de l'ancienne cour, Brussel, 1832.

Catalogus KMSKB 1836

Idem, Brussel, 1836.

Edouard Fétis, *Catalogue descriptif et historique du Musée Royal de Belgique (Bruxelles)*, Brussel, 1863.

Idem, Brussel, 1865.

A.-J. Wauters, *Le Musée de Bruxelles. Tableaux anciens. Notice, Guide et Catalogue*, Brussel, 1900.

H. Fierens-Gevaert en Arthur Laes, *Musée royal des beaux-arts de Belgique. Catalogue de la peinture ancienne*, Brussel, 1922.

Catalogus KMSKB 1959

Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Catalogus der oude schilderkunst, Brussel, 1959².

Catalogus KMSKB 1984

Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Departement Oude Kunst. Inventariscatalogus van de oude schilderkunst, Brussel, 1984.

Brussel, Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW)

Le patrimoine artistique de l'Assistance Publique de Bruxelles, Brussel, 1950.

Coenen-Maistriaux 1995

Coenen, Hubert en Marc Maistriaux, *Het kunstpatrimonium van het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn van Brussel. Schilderijen en tekeningen*, Brussel, 1995.

Den Haag, Haags Historisch Museum

G. Knuttel Wzn, *Gemeentemuseum 's Gravenhage. Catalogus van de schilderijen, aquarellen en tekeningen*, Den Haag, 1935.

Dublin, National Gallery of Ireland

National Gallery of Ireland. Illustrated Summary Catalogue of Paintings, Dublin, 1981.

Christiaan Vogelaar, *Netherlandish fifteenth and sixteenth century paintings in the National Gallery of Ireland*, Dublin, 1987.

Duinkerken, Musée des Beaux-Arts

Catalogue des Peintures du Musée de Dunkerque, Duinkerken, 1976.

Gent, Oudheidkundig Museum van de Bijloke

Antoine de Schryver en Carl Van de Velde, *Stad Gent. Oudheidkundig museum van de Bijloke. Catalogus van de schilderijen*, Gent, 1972.

Huy (Hoei), Musée communal de Huy

André Furnémont en Albert Lemeunier, *Musée et Trésor de Huy*, *Musea nostra*, uitg. door het Gemeentekrediet, Brussel, 1992.

Ieper, Museum Godshuis Belle (OCMW)

Katalogus Museum van de C.O.O. Ieper Godshuis Belle, Ieper, s.d. [na 1962].

Leiden, Stedelijk museum De Lakenhal

M. L. Wurfbaïn, *Stedelijk museum De Lakenhal. Catalogus van de schilderijen en tekeningen*, Leiden, 1983.

Leuven, Museum M (stedelijk museum, voorheen museum Vander Kelen-Mertens)

Catalogue des tableaux, sculptures, dessins, antiquités et curiosités qui se trouvent à l'hôtel de ville de Louvain, Leuven, 1877.

Catalogue des tableaux, sculptures, dessins, antiquités et curiosités qui se trouvent à l'hôtel de ville de Louvain, Leuven, 1879.

Catalogue des tableaux, sculptures, dessins, antiquités et curiosités qui se trouvent à l'hôtel de ville de Louvain, Leuven, 1898.

Victor De Munter, *Ville de Louvain. Catalogue du Musée Communal Vander Kelen-Mertens*, Leuven, 1927.

M Collecties schilderijen, Tielt, 2009.

Londen, British Museum

Arthur M. Hind, *Catalogue of Drawings by Dutch and Flemish Artists preserved in the Department of Prints and Drawings in the British Museum*, 5 dln, Londen, 1915-1932.

Londen, Dulwich Picture Gallery

Peter Murray, *Dulwich Picture Gallery. A Catalogue*, Londen, 1980.

Londen, National Gallery

Cecil Gould, *National Gallery Catalogues. The sixteenth-century Italian School*, Londen, 1975.

National Gallery. Illustrated General Catalogue, Londen, 1986.

Londen, National Portrait Gallery

Roy Strong, *National Portrait Gallery. Tudor & Jacobean Portraits*, 2 dln, Londen, 1969.

Mechelen, Stedelijk Museum Hof van Busleyden

Catalogue du Musée de la ville de Malines, Mechelen, 1869².

Kocken 1963

Marcel Kocken, *Stad Mechelen. Catalogus van de tentoongestelde schilderijen in het Hof van Busleyden*, Mechelen, [1963].

New Haven, Yale University Art Gallery

Egbert Haverkamp-Begemann en Anne-Marie S. Logan, *European drawings and watercolors in the Yale University Art Gallery 1500-1900*, New Haven – Londen, 1970.

New York, Bryan Gallery of Christian Art

Thomas Jefferson Bryan, *Companion to the Bryan Gallery of Christian Art*, New York, 1853.

New York, Gallery of Art of the New York Historical Society

Catalogue Museum and Gallery of Art of the New York Historical Society, New York, 1893.

Catalogue of the Gallery of Art of the New York Historical Society, New York, 1915.

Oxford, Ashmolean Museum Oxford

Christopher White, *Ashmolean Museum Oxford. Catalogue of the Collection of Paintings. Dutch, Flemish, and German Paintings before 1900*, Oxford, 1999.

Parijs, Musée du Louvre

Frits Lugt, *Musée du Louvre : inventaire général des dessins des écoles du Nord. Ecole flamande*, 2 dln, Parijs, 1949.

Philadelphia, Philadelphia Museum of Art

Catalogue of the W. P. Wiltstach Collection. Memorial Hall, Philadelphia, 1922.

Check List of Paintings in the Philadelphia Museum of Art, Philadelphia, 1965.

Peter C. Sutton, *Northern European Paintings in the Philadelphia Museum of Art. From the Sixteenth through the Nineteenth Century*, Philadelphia, 1990.

Paintings from Europe and the Americas in the Philadelphia Museum of Art. A Concise Catalogue, Philadelphia, 1994.

Pommersfelden, Schloss Weißenstein

Theodor von Frimmel, *Verzeichnis der Gemälde in gräflich Schönborn-Wiesentheid'schem Besitze*, Pommersfelden, 1894.

St.-Petersburg, Hermitage

A. Somof, *Ermitage Impérial. Catalogue de la galerie des tableaux. 2. Ecoles néerlandaises et école allemande*, St.-Petersburg, 1901.

Musée de l'Ermitage. Département de l'art occidental. Catalogue des Peintures, St.-Petersburg, 1958.

Musée de l'Ermitage. Peinture de L'Europe occidentale. Catalogue 2. Pays-Bas, Flandre etc., Leningrad, 1981.

Natalya Babina en Natalya Gritsay, *The State Hermitage Museum. Flemish Painting 17th-18th Centuries. The Catalogue of the Collection*, Sint-Petersburg, 2005.

Natalya Babina en Natalya Gritsay, *State Hermitage Museum Catalogue. Seventeenth- and eighteenth-century Flemish Painting*, Sint-Petersburg – New Haven – Londen, 2008.

Utrecht, Centraal Museum

Centraal Museum Utrecht 2011

Catalogue of Paintings 1363-1600 Centraal Museum Utrecht, uitg. door Liesbeth M. Helmus en Molly Faries, Utrecht, 2011.

Utrecht, Museum Catharijneconvent

J. Dijkstra, P.P.W.M. Dirkse (†) en A.E.A.M. Smits, *De schilderijen van Museum Catharijneconvent*, Utrecht – Zwolle, 2002.

Versailles, Château de Versailles

Château de Versailles 1980

Claire Constans, *Catalogue des peintures : Musée national du château de Versailles*, Versailles, 1980.

Wenen, Kunsthistorisches Museum

Kunsthistorisches Museum. Katalog der Gemäldegalerie. 2. Vlamen, Holländer, Deutsche, Franzosen, Wenen, 1963.

Flandria extra muros. De Vlaamse schilderkunst in het Kunsthistorisches Museum te Wenen, Brussel, 1987.

Die Gemäldegalerie des Kunsthistorischen Museums in Wien: Verzeichnis der Gemälde, Wenen, 1991.